

TANULMÁNYOK

„A SZENT ÜGY”¹ A DUALIZMUS KORI NÉVMAGYAROSÍTÁSI PROPAGANDA NYELVÉSZETI ELEMZÉSE

1. Bevezető gondolatok. – A 19. század meghatározó jelentőségű korszak az idegen, elsősorban is a német eredetű magyar családnevek történetében. A 19. század mint (nyelv)történeti korszak alatt itt – a történeti társadalomtudományok körében ma már általánosan bevett gyakorlatot követve, s KISS 2003. és mások nyelvtörténeti korszakolási javaslatával is összhangban – Európának a francia forradalom és az első világháború közé eső „hosszú 19. századát” értem.

A mintegy száz esztendő alatt, mely I. Ferenc császárnak a névváltoztatások előtt utat nyitó, 1814-ben kelt rendelete, valamint a Monarchia széthullása közt telt el, az illetékes hatóságok összesen több mint 76 000 családnév-változtatási kérelmet hagytak jóvá (KARÁDY–KOZMA 2002: 29). A kapcsolódó családtagok révén azonban a névváltoztatások közvetlen érintettjeinek száma ennél nyilvánvalóan jóval nagyobb, százezres nagyságrendű lehetett. A névváltoztatók túlnyomó többsége zsidó vagy keresztény-német háttérrel rendelkezett, s eredetileg német családnévet viselt. A magyarországi zsidóság körében jellemző német családnevek eredete például túlnyomórészt a 18. század végére nyúlik vissza. Arra a korszakra tehát, mikor Magyarország Habsburg elnyomás alatt állt, s a hatalmi szempontból domináns nyelv ebből fakadóan a német volt. II. József „Zur Vermeidung aller Unordnungen...” kezdetű, 1787. július 23-án 10.426/aul. számmal kelt rendelete volt az, mely kötelezővé tette számukra a kéttagú személynevek és a német utónevek használatát. A rendelet a német családnevek használatát *expressis verbis* ugyan nem írta elő, szellemiségével és nyelvezetén keresztül azonban legalábbis sugallta azt; vö. KARÁDY–KOZMA 2002: 20–3.

E névváltoztatások jellege és iránya meglehetősen egyöntetű képet mutat. Az egyes névváltoztatási esetek szinte kivétel nélkül **névmagyarosítást** takarnak, mely (rész)-fordítás, az öröklött idegen eredetű családnévnek a magyar családnévrendszerbe való hangalaki/írásképi és/vagy morfológiai beillesztése, vagy éppen teljes családnévcseré révén ment végbe. A névváltoztatások módjaira vonatkozóan I. FARKAS (1999), MAITZ–FARKAS (2008).

---

¹ Jelen tanulmány a „Névváltoztatás – társadalom – történelem” című szimpóziumon 2007. november 22-én elhangzott előadásom szövegének kibővített és szakirodalmi hivatkozásokkal ellátott változata. Készült az Alexander von Humboldt Alapítvány kutatói ösztöndíjának támogatásával. A kézirat egy korábbi változatához fűzött értékes megjegyzéseikért, tanácsaikért köszönetet mondok Farkas Tamásnak és a tanulmány két anonim lektorának.

A névmagyarosítások 1881-et követően egyre inkább egy kiterjedt társadalmi mozgalom formáját és méretét kezdték öltetni. Nemcsak abban az értelemben, hogy az említett korszak folyamán engedélyezett több mint 76 000 névváltoztatási kérelem közül mintegy 71 800 az 1881 és 1918 közti évtizedekre esik (KARÁDY–KOZMA 2002: 29), hanem abban az értelemben is, hogy az Osztrák–Magyar Monarchia fennállásának ebben az utolsó negyven esztendejében Magyarországon egy kiterjedt nyilvános és politikai diskurzus bontakozott ki a névmagyarosítások ügye körül.

Ez a névmagyarosítási diskurzus kezdettől fogva egyértelműen nyelvművelő igényű és propagandisztikus célzatú volt. A vizsgált korszakban a nyomtatott médiumokban megjelent idevágó szövegek (újság- és folyóiratcikkek, gyakorlati tanácsadó kiadványok) intenciójukat, illetve funkciójukat tekintve – ECKARD ROLF (1993) beszédaktus-elméleti indíttatású szövegtipológiáját véve alapul – kevés kivételtől eltekintve direktív, azaz befolyásoló, cselekvésre felszólító szövegtípusokat testesítenek meg. Elsődleges funkciójuk a névmagyarosítás népszerűsítése, a nem magyar eredetű családnevet viselő egyéneknek a névmagyarosítás szükségességéről és hasznáról való meggyőzése, valamint – a szövegek egy része esetében legalábbis – egy megfelelőnek tartott, „jó hangzású” „magyar” név kiválasztásának gyakorlati tanácsokkal történő elősegítése.

Az alábbi elemzések tárgyát ez a **névmagyarosítási diskurzus** képezi. A továbbiakban tehát nem a névmagyarosítások során megváltoztatott vagy éppen újonnan keletkezett nevek filológiai indíttatású szerkezeti, formai vagy jelentéstani vizsgálatáról lesz szó, annál is kevésbé, mivel ezt a kérdéskört már több korábban megjelent írás is részletesen tárgyalja (BENKŐ 1948–1949; FARKAS 2003; JUHÁSZ 2005, 2007). Egy ilyen, szigorúan a névszerkezetre koncentráló filológiai elemzés ezen túlmenően egyébként sem tudna éppen arra a központi kérdésre választ adni, hogy miért válhattak az adott történelmi-társadalmi helyzetben általában a családnevek és azokon belül különösen az idegen eredetű nevek jelentős társadalmi egyenlőtlenség és konfliktus forrásává, hogy miért öltött a névmagyarosítás a vizsgált korszakban korábban soha nem tapasztalt mozgalmi méreteket. A nevek által hordozott konfliktuspotenciál ugyanis – és sok esetben a névváltoztatás általában – semmiképp sem vezethető le és nem magyarázható kizárólag sem a név alakjából, sem annak jelentéséből. Sokkal inkább annak a nyelv- és névideológiának a függvénye, melynek fényében egy társadalmi közösség a neveket látja és értékeli. Egy és ugyanazon név, mely tegnap még társadalmilag jelöletlen és semleges volt, egy új nyelvi és névideológia, valamint az általa hordozott norma- és értékrendszer jóvoltából holnapra már stigmává válhat.

Éppen ezek miatt a továbbiakban elsősorban azt a **névideológiát** és annak **diskurzív megjelenítését és közvetítését** kívánom vizsgálataim fókuszába állítani, mely a nem magyar eredetű családneveket a 19. század Magyarországon „idegen” nevekké tette, és ezáltal egy csapásra jelentős konfliktusforrássá változtatta, mely révén a családnév társadalmi egyenlőtlenség és igazságtalanság forrásává válhatott – és amely ebben az értelemben a névmagyarosítások mozgalomszerűvé válásának tulajdonképpeni kiváltója volt. A **névideológia** fogalma alatt azt a kulturálisan meghatározott, társadalmi, morális és/vagy politikai értékek mentén megfogalmazódó gondolat- és értékrendszert értem, melyet egy közösség az általa képviselt és/vagy tapasztalt névhasználati szokások legitimálására, illetve értékelésére használ. (Az ideológia fogalmának nyelvészeti összefüggéseire és

alkalmazására l. SCHIEFFELIN–WOOLARD–KROSKRITY eds. 1998, IRVINE–GAL 2000, magyar vonatkozásban pedig MAITZ 2006, 2008.)

Jelen tanulmány célja így tehát végső soron nem más, mint a dualista korszak nyomtatott médiumokban zajló névmagyarosítási propagandájának **kritikai diskurzuselemzése**. Az elemzés során mindenekelőtt azokat a diszkurzív stratégiákat (ideológiai tartalmakat, argumentatív toposzokat és azok nyelvi reprezentációit) igyekszem majd feltárni, melyek a képviselt névideológia létrehozását, terjesztését és megvalósítását szolgálták.

2. Háttérfeltevések, módszer. – Az utóbbi években, évtizedekben létrejött számos diskurzuselemzési irányzat közül (áttekintésükhöz, lehetőségeik és korlátaik bemutatásához l. pl. JAWORSKI–COUPLAND eds. 2006, JØRGENSEN–PHILLIPS eds. 2002, VAN DIJK ed. 1997, valamint különösen a német nyelvterületen zajló kutatásokra vonatkozóan BLUHM et al. 2000. és WARNKE Hrsg. 2007) az alábbi elemzések az erőteljesen szociolingvisztikai irányultságú kritikai diskurzuselemzés (critical discourse analysis, a továbbiakban: KDE) elméletét és gyakorlatát követik. A terjedelmi korlátokból és a dolgozat célkitűzéséből fakadóan nem tekinthetem céloknak a KDE részletes bemutatását, így a továbbiakban szükségszerűen csak néhány fontosabb, meghatározó jegyének említésére szorítkozom. (A KDE tárgyának, céljának, elméletének, módszerének, alkalmazásainak és egyes irányzatainak részletes bemutatásához l. pl. FAIRCLOUGH 1995, JÄGER 2004, POLLAK 2002, WODAK–CHILTON eds. 2005. és WODAK–MEYER eds. 2001.)

A KDE művelői céljuknak megfelelően nem introspektív úton nyert adatokkal operálnak, hanem a nyelvhasználatot annak természetes közegében, szigorúan az adott társadalmi kontextusba beágyazva vizsgálják. A klasszikus szociolingvisztikával ellentétben azonban kiinduló hipotézisként nyelv és társadalom, azaz diskurzus és társadalmi (szituatív, intézményi) kontextus közt **dialektikus** viszonyt tételeznek fel (vö. JÄGER 2004: 27–51). Abból a feltevésből indulnak tehát ki, hogy egyfelől a diskurzusokat a mindenkori társadalmi kontextus alakítja és határozza meg, másfelől azonban e diskurzusok maguk is fontos szerepet játszanak a társadalmi valóság létrehozásában és alakításában. Más szóval: a diskurzusok egyszerre társadalmilag meghatározóak és társadalmilag meghatározottak (WODAK et al. 1998: 42).

A KDE önmagát tudatosan és vállaltan olyan **alkalmazott** szövegtudományként definiálja, amely kutatásait valós társadalmi problémák megoldásának szolgálatába kívánja állítani. Ezzel az önmeghatározással és célkitűzéssel függ össze a KDE nagyfokú **interdiszciplinaritása** is, mely elsősorban abból a meggyőződésből fakad, hogy a diszkurzív úton létrehozott és közvetített társadalmi problémáink (mint pl. a fundamentalizmus, a xenofóbia, a szexizmus, rasszizmus vagy az antiszemitizmus) túlzottan összetettek ahhoz, hogy egyetlen perspektívából való megközelítésük kielégítő lehessen. Ez az oka tehát annak, hogy a KDE nemcsak számos nyelvészeti diszciplínából (mint pl. retorika, pragmatika, szövegyelvészet stb.) merít, hanem emellett szoros szálakkal kötődik pl. a szociológiához, a politológiához vagy a filozófiához is. Részben épp ez a nem pusztán deklarált, hanem ténylegesen meg is valósított interdiszciplinaritás, tehát a merev diszciplínahatárok elutasítása, illetve átlépése az oka egyébként annak, hogy a KDE sokszor még napjainkban is szkeptikus fogadtatásra vagy akár merev elutasításra talál annak ellenére is, hogy mára már komoly intézményi beágyazottsággal rendelkező, önálló diszciplínává (vö. WODAK 2006: 1) nőtte ki magát. (A KDE interdiszciplinaritásának kérdéséhez l. WEISS–WODAK 2003.)

A KDE a diskurzust nemcsak nyelvi makrostruktúráként, hanem egyúttal – sőt első-sorban – társadalmi gyakorlatként határozza meg és vizsgálja. Ennek megfelelően nemcsak a diskurzus elemei és strukturális szabályai érdeklik, hanem mindenekelőtt a strukturák funkciói, melyek révén a diskurzusok tudást állítanak elő, helyzeteket, társas szerepeket és kapcsolatokat, identitásokat hoznak létre és alakítanak. A KDE ezzel összhangban a nyelvi jelentést semmiképp sem invariánsnak és eleve adottnak tételezi, hanem éppen ellenkezőleg, abból indul ki, hogy egy adott szöveg jelentése a résztvevők által képviselt érdekek és intenciók küzdelme révén, az általuk képviselt ideológiák mentén diszkurzív úton áll elő. Éppen ezért mindenekelőtt azt kívánja megmutatni, hogy a nyelvi jelentés milyen ideológiák alapján fogalmazódik meg, milyen értékrendbe ágyazódik be, s ezáltal milyen érdekeket és értékeket láttat természetesnek és magától értetődőnek, illetve mely érdekeket és értékeket von kétségbe (BARÁT 2006: 76). És fordítva: azokat a diszkurzív stratégiákat, toposzokat és azok nyelvi reprezentációit kívánja leleplezni, melyek segítségével az egyes ideológiák nyelvbe kódoltan megjelennek, társadalmi egyenlőtlenség és igazságtalanság forrásává válnak. Ilyen módon a KDE önmagát – a kritikai elmélet szociológiai és filozófiai hagyományát követve – nyelvészet és ideológiakritika metszéspontján pozicionálja (POLLAK 2002, WODAK et al. 1998: 41–7). Kutatásait a szociolingvisztikához hasonlóan felvilágosító célzattal (is) végzi, és rajtuk keresztül a társadalmi igazságosságot kívánja szolgálni. Leíró módszerei segítségével az egyenlőtlen hatalomelosztás létrehozását és fenntartását szolgáló, nyelvbe kódolt ideológiákat kívánja láthatóvá tenni, hogy ezáltal hozzájáruljon a diszkurzív úton keletkező társadalmi igazságtalanságok és konfliktusok felismeréséhez és megszüntetéséhez (vö. SÁNDOR 2006: 977–8, WODAK et al. 1998: 43–4).

Az alábbi elemzések tárgyát képező társadalmi diskurzusban az eszköz, melynek bevetése révén a hatalom saját céljainak megvalósítása érdekében társadalmi egyenlőtlenséget állított elő, a családnev volt; nemzetpolitikai célokra való kijátszása pedig addig nem létező érdekkonfliktusok, ezeken keresztül pedig új társadalmi csoportok kialakulásához vezetett. Létrehozta egyrészt a magyar(nak nyilvánított) családnevet viselők csoportját, másrészt pedig – e csoporttal szemben – az idegen családnevet viselőkét. Hogy e csoportok, illetve a köztük húzódó határvonal mesterségesen gerjesztett, diszkurzív létrehozása hogyan zajlott, a továbbiakban látni fogjuk. Mielőtt azonban az éremnek ezt az oldalát: a társadalmi egyenlőtlenség diszkurzív létrehozásának módjait megvilágítanánk, először szükségesnek tűnik az érem másik oldalának: annak a társadalmi és politikai kontextusnak a bemutatása, mely a névmagyarosítási diskurzust egyáltalán életre hívta és alakulását meghatározta.

3. A tágabb kontextus: társadalmi és politikai háttér. – Azt a tágabb társadalmi és politikai kontextust, melyben a névmagyarosítási diskurzus a 19. század utolsó harmadában létrejött és zajlott, a korabeli Európa számos más országához hasonlóan a **nacionalizmus** egyre inkább uralkodó, sok tekintetben radikalizálódó ideológiája határozta meg. A török, majd pedig Habsburg uralom évszázadai után az ország makropolitikai törekvései mindenekelőtt egy modern, független, polgári nemzetállam létrehozására és kibontakoztatására irányultak. Ennek az új társadalmi-politikai ideálnak a megvalósítása azonban – a herderi világképnek, tehát az „egy nemzet – egy nyelv” újonnan megfogalmazott és egyre inkább tért hódító eszményének megfelelően – a politikai autonómia kivívása mellett egy egységes, kiművelt, normatív nemzeti nyelv létrehozását is megkövetelte.

Egy olyan egységes nemzeti nyelvét, mely a Herder által életre keltett nyelvi nacionalizmus ideológiája szerint nemcsak szimbóluma, hanem egyben létrehozója, feltétele is a nemzet egységének és függetlenségének (vö. MAITZ 2006: 310–2).

Hogy a nemzeti identitás kialakításában a magyar mint nemzeti nyelv ilyen módon prominens, sőt nemzetközi összehasonlításban is kiemelkedő szerephez jutott, mindenekelőtt két tényezővel magyarázható. Egyfelől látnunk kell, hogy Magyarország nyelvi arculatát a korábbi évszázadokban erőteljes latin, majd német dominancia jellemezte. (A **dominancia** fogalmát semmi esetre sem a beszélők számára, hanem sokkal inkább az érintett nyelvek társadalmi presztízsére és nyelvpolitikai státuszára vonatkozóan használom.) Utóbbi mindenekelőtt annak volt köszönhető, hogy a bécsi udvar a német nyelvben felismerte hatalmi érdekeinek, centralista törekvéseinek alkalmas eszközét, s ennek megfelelően határozott germanizációs politikát folytatott (vö. EDER 2006: 144–8, NÁDOR 2002: 56–8). Ez is közrejátszott abban, hogy a magyar nyelv végül csak 1844-ben válhatott az ország hivatalos nyelvévé, és foglalhatta el immár a kommunikáció hivatalos, formális színtereit is. Másfelől Magyarország a 19. században egy kifejezetten soknyelvű és kultúrájú állam volt, számos nemzetiséggel és etnikai csoporttal. A magyar nemzetiség még a 18. század végén sem alkotott többséget az ország lakosságán belül, aránya az össznépelességen belül egybehangzó számítások szerint mintegy 40% lehetett (KARÁDY–KOZMA 2002: 20). Ez egyben azt is jelentette, hogy az ország számos régiójában és településén a magyar nyelv kisebbségben volt, legtöbbször a német vagy éppen a szláv elemmel szemben. Nem volt ez másképp Pest-Budán sem, ahol a lakosság 56,4%-a még 1851-ben is német anyanyelvűnek vallotta magát (GYÁNI 1995: 104).

E két tényező vezetett együttesen ahhoz, hogy a korszak meghatározó politikai ideológiája, a nacionalizmus által életre keltett és társadalmi rangra emelt nyelvi kérdés Magyarországon igen erőteljes formában jelentkezett. A nyelv nemzeti szimbólumként való értelmezése és politikai célú bevetése ugyanis egyfelől megteremtette annak a lehetőségét, hogy az addigi nyelvi sokféleség helyén egy nyelvileg egységes nemzet jöhessen létre, s hogy ezzel egyidejűleg a mindaddig elnyomott nemzeti nyelv, a magyar kerüljön hatalmi pozícióba. Másfelől pedig az „egy nemzet – egy nyelv” eszméje a nyelvi egység mellett egyúttal a nyelvi függetlenség elérését, a bécsi udvar által gyakorolt német nyelvi elnyomás végleges megszüntetését is kilátásba helyezte.

Hogy mindeközben Magyarország lakosságának jelentős része nem magyar etnikai és nyelvi háttérű volt, értelemszerűen egyúttal azt is jelentette, hogy a népesség jelentős része nem magyar eredetű családnévet viselt. Különösen azok számaránya volt kiugróan magas, akik német eredetű családnévvel rendelkeztek. Ezt a réteget egyrészt azok a német anyanyelv-változatú, keresztény-német háttérű közösségek alkották, melyek az évszázadok során több hullámban, többnyire szervezett telepítések eredményeként vándoroltak be Magyarországra a német nyelvű államok területéről. (A magyarországi német beszélőközösségek kialakulásához és történetéhez l. HUTTERER 1961, MAITZ 2005, MANHERZ szerk. 1998, valamint az ott idézett irodalmat.) Másrészt azok a zsidó közösségek tartoztak ide, akik II. József fent említett 1787-es rendelete óta viseltek német családnévet, vagy – kisebb részben – a német nyelvű országok területéről bevándorolva azt már eleve magukkal hozták.

Ezek a korábban semmiféle társadalmi konfliktus forrását nem képező idegen eredetű családnévek a nyelvi nacionalizmus ideológiájának létrejötte és térhódítása nyomán egy csapásra jelentős konfliktusforrássá váltak. Egyrészt a magyar családnévrendszer

szempontjából idegen nyelvi képződményeknek számítottak, s mint ilyenek a nyelvi – s ezen keresztül a nemzeti – felemelkedés útjában álltak. Ennél is fontosabb azonban, hogy a korabeli magyar nyelvi nacionalizmus, amint fent már röviden szó esett róla, a családnévet nemzeti szimbólumnak és egyúttal a nemzeti identitás hordozójának kiáltotta ki, aminek következtében a nem magyar – illetve nem annak tartott – családnevek a magyar nemzeti identitással szükségképpen összeütközésbe kerültek, összeférhetelenné váltak. Így lett a családnév a 19. század Magyarországon a kirekesztés és a befogadás eszköze, amennyiben egy magyar(nak tartott) családnév viselőjét automatikusan – a nemzeti ideológia révén immár hatalmi pozícióba került – magyar nemzeti közösség tagjai közé emelte, míg a nem magyar eredetű családnév ezzel szemben viselőjét a magyar nemzeti közösségen kívülre rekesztette. A családnév – és mellette más névtípusok – nemzetpolitikai célokra való felhasználására, a nemzeti identitás szimbólumának és hordozójának való kikiáltására ugyanakkor persze más országok történelméből is ismerünk példákat. Nacionalista indíttatású névideológiák hatására (is) vált a családnév-változtatás társadalmi méretű jelenséggé pl. Finnországban (PAIKKALA 1997, 2004), Izraelben (BÁNYAI 2008, KAGANOFF 1977) vagy Oroszországban (VERNER 1994).

Ebből az ideológiailag előállított névkonfliktusból nőtt aztán ki a 19. század hetvenes-nyolcvanas éveire, a kiegyezést követően új lendületet vevő nemzetállami építéssel párhuzamosan az a nyilvános névmagyarosítási diskurzus is, mely mindenekelőtt az 1881-ben létrehozott Központi Névmagyarosító Társaság révén immár egyfajta intézményi háttérrel is kapott. A kérdés körül ezen túlmenően – különösen Bánffy Dezső miniszterelnöksége idején – komoly politikai diskurzus is kibontakozott, mely a parlament üléstermeit is elérte, és nem egyszer heves viták színhelyévé tette. Ennek a politikai, illetve parlamenti diskurzusnak a szisztematikus figyelembevétele és kimerítő elemzése azonban jelentősen meghaladná e tanulmány kereteit. Ezért az alább dokumentált elemzések a névmagyarosítási diskurzusnak kizárólag a nyilvános, nyomtatott médiumokban zajló részére szorítkoznak. Mielőtt azonban az elemzésekre kerülne a sor, essen néhány szó a diskurzus szűkebb kontextusáról: arról az intézményi és diszkurzív környezetről, létrehozói és befogadói köréről, valamint arról a szövegekörpuszról, mely a diskurzus létrejötté és alakulása szempontjából meghatározó volt.

4. A szűkebb kontextus: A szövegekörpusz. – Az a propagandisztikus jellegű és célzatú névmagyarosítási diskurzus, melyről a továbbiakban szó lesz, szerves részét alkotta annak a nemzetpolitikai diskurzusnak, melynek tárgyát nemzetpolitikai tekintetben, a kollektív nemzeti identitás kialakításának szempontjából releváns tartalmak alkották. Az itt vizsgálandó névmagyarosítási diskurzus – e nemzetpolitikai diskurzuson belül – erős szálakkal kötődött továbbá ahhoz a metanyelvi diskurzushoz, melynek középpontjában a nemzeti nyelv korpusz- és státusztervezésének kérdései álltak. Mindenekelőtt ezekkel az interdiszkurzív kapcsolatokkal magyarázható, hogy a névmagyarosítási diskurzus (kisebb) részben ugyanazon résztvevőkkel és ugyanazonokon a fórumokon zajlott, mint az említett metanyelvi diskurzus. E fórumok közül kiemelt helyet foglal el a Magyar Nyelvőr című folyóirat, melyet a Magyar Tudományos Akadémia 1872-ben kifejezetten azzal a céllal alapított, hogy ennek az egyértelműen politikai indíttatású metanyelvi diskurzusnak szakmailag megalapozott, ám a széles nyilvánosság számára is elérhető fóruma legyen. A folyóirat kezdettől fogva figyelmet szentelt bizonyos nyelvi-nyelvészeti (mindenekelőtt nyelvtörténeti) kérdések tudományos, tehát leíró szempontú vizsgálatának is,

alapvető irányultsága azonban egyértelműen normatív-előíró volt, és ezen belül, amint címe is sejteti engedi, egyik elsődleges irányelve a nyelvi tisztaság eszméje, a purizmus volt (vö. GAL 2001: 40–2, SÁNDOR 2001). A folyóiratban megjelenő írások szerzői – s így egyúttal a diskurzus résztvevői – részben a szerkesztőség tagjaként működő nyelvészek és nem nyelvész nyelvművelők, másrészt a nyelvi-nyelvészeti kérdésekben laikus művelt polgárság képviselői, akik a szerkesztőség felhívásának eleget téve maguk is részt vállaltak a kitűzött feladatok megoldásában. A folyóirat (különösen az indulását követő első évtizedben) páratlan népszerűségnek örvendett a nemzeti kérdések iránt egyébként is rendkívül fogékony polgárság körében. A legnagyobb hatású és legtöbbet olvasott szaktudományosnak számító orgánum volt a maga korában, amit részben épp annak köszönhetett, hogy „hevesen polemikus karakterű volt kezdetől, s polemijája, áttételesen bár, érintkezett a nemzeti sorskérdésnek tekintett vagy érzett politikai kérdésekkel, mindenekelett az Ausztriához való viszony s a nemzetiségekkel való kapcsolat, illetőleg ezekkel együtt a nemzeti jelleg, a nemzeti azonosság őrzésének kérdéseivel” (SZABOLCSI főszerk. 1985: 491–2).

A névmagyarosítási diskurzus szempontjából (is) releváns szövegek egy kisebb része tehát – egyéb más sajtóorgánumok mellett – e folyóirat hasábjain jelent meg. A szóban forgó szövegek, amint fent már röviden szó esett róla, kizárólag perszuazív szövegek: meggyőzőségi céllal keletkezett, cselekvésre buzdító, politikai tekintetben a nacionalizmus, tudomány szemléletüket tekintve pedig a pozitívizmus által ihletett purista szemléletű nyelvművelői írások. Elsődleges céljuk, hogy az érintett polgári olvasóközönséget meggyőzzék a névmagyarosítás mint nyelvhasználati gyakorlat szükségességéről, és gyakorlati segítséget nyújtsanak a képviselt purista elveknek megfelelő, új, „magyar” családnév kiválasztásában, továbbá a hivatalos kérelem előkészítésében és benyújtásában.

A névmagyarosítási diskurzus legjelentősebb, legnagyobb hatást kifejtő részét azonban azok a népszerűsítő-propagandisztikus célzatú, könyvszerű formában napvilágot látott tanácsadó kiadványok alkothatták, melyek a hosszú 19. század utolsó évtizedeiben, nem egy esetben több kiadást megérve jelentek meg (CSÁNYI 1915, LENGYEL 1917, SZENTIVÁNYI 1895, TELKES 1898). E munkák tartalma és felépítése – SZENTIVÁNYI részleges kivételével – meglehetősen egységes képet mutat. Felhívják a figyelmet a névmagyarosítások nemzetpolitikai jelentőségére, ismertetik a családnevek és a névváltoztatások történetének főbb állomásait, tájékoztatnak a kérvények előkészítésének, benyújtásának és elbírálásának mikéntjéről, és a helyesnek tartott névválasztást elősegítendő részletes családnévlistákat közölnek. Ennek megfelelően tehát egyfajta asszertív funkciót is betöltenek, amely azonban a direktív funkcióhoz képest egyértelműen alárendelt; a közölt tartalmak elsődleges és deklarált célja a névmagyarosítás szükségességéről és előnyös voltáról való meggyőzés, illetve az érintett, nem magyar eredetű családnévet viselő személyek hozzásegítése valamely, az elvárásoknak megfelelő új névhez.

A névmagyarosítási diskurzus aktorai, amint az a fent elmondottakból is jól látszik, a társadalom polgári (illetve polgárosodó), elsősorban városlakó rétegeiből kerültek ki. A diskurzus részét alkotó szövegek létrehozói kisebb részben a korszak professzionális nyelvművelői és/vagy nyelvészei, nagyobb részben a laikus (művelt) polgári nagyközönség. A szövegek címzettjei, befogadói a diskurzus propagandisztikus célkitűzésének megfelelően az idegennek ítélt családnévet viselő egyének, azaz a potenciális névmagyarosítók. Köztük is leginkább a városlakó, literalizált, polgári és polgárosodó közösségek, melyek – az alsóbb társadalmi csoportokkal ellentétben – a diskurzusban maguk is részt

vesznek, és a névmagyarosításban politikai, gazdasági, morális vagy éppen gyakorlati, hétköznapi okoknál fogva érdekeltek. Hogy a befogadók köre az esetek túlnyomó többségében valóban megegyezik a (városi) polgársággal, azt egyebek mellett a magyarosítást ténylegesen kérvényező társadalmi profilja is mutatja. A kérvényt benyújtók polgári hátterű elsőpró többségéhez képest ugyanis lényegesen kisebb a munkásság köréből benyújtott kérvények száma, míg a névváltoztatók közt az aktív népességnek ekkor még mintegy kétharmadát kitevő parasztság szinte teljes egészében hiányzik (KARÁDY–KOZMA 2002: 93–4). Ez – a magyarországi németek esetében például – mindenekelőtt azzal is magyarázható, hogy a német családnevek viselése az ekkor még meglehetősen zárt, homogén vagy legalábbis többségi német falvak beszélőközösségeiben az etnikai csoport-hovatartozás és az etnikai lojalitás szimbóluma volt (vö. BINDORFFER 2005: 34–6). A német családnév magyarosítása így a faluközösségekben – szemben a többnyelvű és -kulturájú, de immár egyre határozottabban magyar dominanciájú (nagy)városokkal – semmiképp sem jelenthetett előnyt, hanem sokkal inkább a magyarosító személy disszimulációjához, (ön)kirekesztéséhez vezetett volna. (A névmagyarosítások társadalmi – etnikai, felekezeti, települési, foglalkozási – rétegszerkezetéhez l. KARÁDY–KOZMA 2002: 91–100.) Mindez egyértelműen arra enged következtetni, hogy a nemzeti nyelv- és névideológia legfőbb hordozóinak a városi polgárság képviselőit kell tekintenünk.

Az elvégzendő elemzések szempontjából szintén nem mellékes, hogy a névmagyarosítási diskurzus részét képező szövegek nem csekély részének szerzői maguk is a névmagyarosítás érintettjei voltak. Így például a zsidó családból származó köztisztviselő TELKES SIMON (1845–?), a korszak legnagyobb sikerű, négy kiadást megért névmagyarosítási tanácsadójának szerzője s egyben a Központi Névmagyarosító Társaság elnöke 1881-ben változtatta eredeti *Rubin* családnévét *Telkes*-re. Hasonló a helyzet a névmagyarosítás ügyének buzgó pártolója, a szintén zsidó származású nyelvtudós SIMONYI ZSIGMOND (1853–1919) esetében is, akit eredetileg *Steiner*-ként anyakönyveztek. Ez a körülmény is jól mutatja, hogy a névmagyarosítások hátterében semmiképp sem kell mindenáron direkt hatalmi kényszert keresnünk. A korabeli források egyértelmű tanúsága szerint az idegen családnévet viselő polgári közösségek a névmagyarosítás ügyével sokszor nemcsak egyetértettek, hanem gyakran maguk is kívánatosnak tartották és sürgették a névmagyarosítást. A névmagyarosítási mozgalom elindulásához és kiszélesedéséhez tehát nem volt mindenáron szükség közvetlen politikai nyomásra, törvényi kényszerre. Elegendő volt a szóban forgó nyelv- és névideológia – a „naturalizált hatalom, amely azonban nem lát-szik annak” (BLOMMAERT 1997: 3); ez diszkurzív elterjesztése révén jórészt önmaga is létre tudta hozni és egyúttal legitimálni tudta azokat az egyenlőtlen hatalmi viszonyokat, melyek az aktuális hatalmi érdek: a névmagyarosítások elérése érdekében elengedhetetlenül szükségesek voltak. Direkt, törvényi kényszerrel a legfelsőbb államhatalom valójában soha nem alkalmazott. A radikális nacionalista Bánffy Dezső miniszterelnöksége idején, az 1890-es évek végén azonban legalábbis addig elmerészkedett, hogy az állami alkalmazottakat nyomás alá helyezte és hátrányos megkülönböztetésben részesítette, amennyiben azok nem magyarosították idegen családnévüket. Hogy ezzel a nyomással a hatalom elérte célját, jól mutatja az a körülmény, hogy 1898-ban a névváltoztatók abszolút többségét az állami, elsősorban a vasúti és a postai alkalmazottak tették ki (vö. KARÁDY–KOZMA 2002: 91–2).

5. Névideológia és propagandacél. – Az a névideológia, melynek diszkurzív úton való elterjesztése a névmagyarosítási propaganda elsődleges célja volt, a családnevet kettős funkcióval ruházta fel. Egyfelől kinevezte a **nemzeti identitás szimbólumának**, természetes, eleve elrendelt szükségszerűségként állítva be azt az ideológiai tételt, mely szerint a családnév ki tudja fejezni (és ténylegesen ki is kell fejeznie) viselőjének nemzeti identitását. Ebből a gondolati konstrukcióból született meg a névmagyarosítási diskurzusnak az az egyik legfontosabb tézise, mely szerint a magyar – és csakis a magyar! – családnév viselőjének magyar nemzeti identitását szimbolizálja. A családnévnek ilyen irányú, a nemzeti identitás hirdetőoszlopaként való funkcionálizálását mutatja a következő idézet:

(1) „ugy a magyar is, bármely világrészbe viszi is el a sorsa, *nevében is hirdesse magyarságát* [...]” (LENGYEL 1917: 213; kiemelés az eredetiben).

Innen pedig már csak egyetlen argumentációs lépés hiányzik ahhoz, hogy eljussunk mindazok kirekesztéséhez és diszkriminációjához, tehát mindazon egyének és közösségek magyar nemzeti identitásának kétségbe vonásához, elvitatásához, akik nem magyar – vagy pontosabban: nem (elég) magyarnak tartott – családnevet viselnek. Hiszen ha a fent említett ideológiai posztulátum értelmében a magyar nemzeti identitásnak a magyar és csak a magyar családnév lehet a kifejezője, akkor ebből az állításból már könnyen levonható a következtetés, hogy a nem magyar családneveket viselőik nem magyar nemzeti identitásuk szimbólumaként, adott esetben épp a magyar nemzeti identitás elutasításának jeleként viselik, illetve tartják meg.

A névmagyarosítási diskurzus által eleve elrendelt igazságként elterjesztendő második fő ideológiai tétel azt mondja ki, hogy a családnév – szimbólumfunkciója mellett – a **nemzeti identitásnak** egyben **hordozója** is. Csoportszervező erő tehát, amely nem pusztán szimbolizálja a nemzethez tartozást, hanem egyben maga az eszköz, mely a nemzetet, a nemzeti egységet, tehát a közösséget létrehozza és szervezi. Ezt a nézetet láthatjuk például az alábbi idézetben:

(2) „bízunk a hazafiségben, mely meg fogja győzni a kételkedőket és kishitűeket arról, hogy a névmagyarosítás belső tömörülést, egységes, egyöntetű magyar társadalmat fog teremteni a mostani tarka magyarság helyett” (TELKES 1898: 8).

Mind TELKESnek e soraiból, mind pedig BÁNFFY DEZSŐ leköszönt miniszterelnök alább idézett kijelentéséből jól látszik, miként jelent meg a családnévnek ez a nemzeti identitás kialakításában játszott kulcsszerepe a névmagyarosítási propagandában megkérdőjelezhetetlen, legfeljebb csak mások által még fel nem ismert és meg nem értett örök igazságként:

(3) „A magyar nemzeti társadalom meg kell hogy értse, hogy az idegen neveket viselőktől követelnie kell a magyar hangzású nevek felvételét, mint egyik eszközét az egységes magyar nemzeti állam megalkotásának” (Budapesti Napló 1902. július 2.; id. SIMONYI 1917: 203).

Vegyük észre, hogy a szóban forgó névideológiának – az első mellett – e második központi tétele is egy erősen megbélyegző állítást implikál, amelyet, amint azt a későbbiekben látni fogjuk, a névmagyarosítási propagandaszövegek szerzői az érintettek meggyőzése érdekében nem ritkán ténylegesen explicitté is tesznek. Ez az állítás pedig azt mondja ki, hogy a Magyarországon élő, nem magyar családnevet viselő egyének figyelmen kívül hagyják a nemzeti érdekeket, sőt megsértik azokat. Ebben az értelemben pedig saját hazájuk ellenében cselekszenek, hiszen idegen családnevük megtartásával a nemzeti egység létrehozását és így a nemzet felemelkedését akadályozzák meg.

Hangsúlyoznunk kell, hogy a családnévnek e két nemzetpolitikai funkcióval való felruházása révén a 19. századi magyar nacionalizmus – a névmagyarosítási propagandaszövegek szerzői által állítottakkal, vagy legalábbis sugalltakkal ellentétben – egy teljes mértékben képzelt, mesterségesen létrehozott összefüggést állított fel a családnév és a nemzeti identitás között. Hogy ez az összefüggés valóban távol van attól, hogy eleve elrendelt, természetes és szükségszerű igazságnak tekintsük, és sokkal inkább pusztán egy ideológiai konstrukció terméke, azt egyértelműen mutatja a napjainkban Európa-szerte létező nacionalizmusok példája is. Ezek az ideológiák ugyanis többnyire máig is messzemenően a herderi „egy nemzet – egy nyelv” ideálját követik ugyan, a családnevek vonatkozásában azonban – a földrajzi nevekkal ellentétben – a „cuius regio, eius nomen” elvének alkalmazásától alapvetően távol tartják magukat. Az a körülmény pedig, hogy a családnév identitáshordozó funkciója egy ideológia mentén, mesterségesen létrehozott, konstruált funkció, arra hívja fel a figyelmet, hogy maga a nemzet is, amelynek alapját minden esetben éppen ezek az ideológiák által kinevezett tartalmak – mint pl. nyelv, kultúra, állam, név – képezik, egy mesterségesen létrehozott ideológiai konstrukciót testesít meg.

A szóban forgó, a (nyelvi) nacionalizmustól átitatott névideológia uralkodóvá válása a 19. századi Magyarország polgárosodó társadalmán belüli hierarchikus viszonyokra nézve is fontos következményekkel járt. Az idegen eredetű, illetve nem magyarnak tartott családnevek egy csapásra jelöltté váltak és stigmává lettek, amennyiben a magukat a magyar nemzeti érdekek egyedüli képviselőivé kinevező, így hatalmi pozícióba kerülő, magyar családnevet viselő (de legalábbis azok viselésének szükségességét hirdető és/vagy azt támogató) társadalmi csoportok nemzetellenessé, a nemzeti egység kerékkötőivé nyilvánították őket. A családnévhasználat mentén így egy addig nem létező társadalmi csoport-határ, illetve egy csoportközi konfliktus jött létre, ahol a hatalom egyértelműen a magyar(nak tartott) családnevet viselők – sok helyütt akár számszerű kisebbségben levő – csoportja kezében volt a nem magyar családnevet viselő közösségek rovására.

Az ebben az ideológiai-politikai kontextusban a névmagyarosítási diskurzusra háruló feladat nem más volt, mint hogy az általa képviselt névideológiát minél szélesebb társadalmi körben elterjessze, és ennek révén az ideológia által hordozott hatalmi érdeket, az idegen családnevet viselő közösségek névmagyarosítását minél teljesebb sikerrel megvalósítsa. A diszkurzív úton megoldandó feladat rendkívül nagy horderejű és felelősségteljes volt. Nem szabad szem elől tévesztenünk ugyanis, hogy a 19. század Magyarországon a cél egy liberális polgári nemzetállam létrehozása és kibontakoztatása volt. Ez a társadalmi ideál viszont az európai viszonylatban is meghatározó polgári értékeket és normákat követte, melyekhez az esztétikai kultúra ápolása és az ahhoz fűződő szoros viszony vagy a racionális és módszeres életvezetésre való hajlam és törekvés mellett éppúgy hozzátartoztak olyan értékek is, mint a szabadság és a tolerancia, a mások tisztelete és elismerése, a sokféleség elfogadása (vö. KOCKA 1988: 26–8). Márpedig ez utóbbi értékeknek – legalább

látszólagos – tiszteletben tartása teljességgel kizárta a közvetlen kényszer alkalmazásának lehetőségét az idegennek tartott családnevek viselőivel szemben. Éppen ezért aztán a kitűzött hatalmi célt, amelynek törvényi vagy rendeleti előírás útján való elérése ennél fogva nem lehetett legitim és így nem volt vállalható, diszkurzív úton, a képviselt ideológiának a közbeszéd útján való elterjesztése révén kellett megvalósítani. A névmagyarosítási propaganda részét képező szövegek szerzői ennek tudatában is vannak; az egyik névmagyarosítási propagandakiadványban például erre vonatkozóan a következőket olvashatjuk:

(4) „Olyan viszonyokat kell teremteni, hogy szent kötelességnek tartsa mindenki rossz, idegen neve helyett minél jobb és csupán magyar nevet fölvenni! De ebben nem mennék odáig, hogy *akarata ellenére* is magyar nevet kapjon bármely idegen nyelvű polgártársunk, vagy kényszer folytán elkeseredjék, vagy megbántva érezze magát. Nincs szükségünk erőszakra, de annál nagyobb szükség van állandó és rendszeres munkára” (LENGYEL 1917: 47; kiemelés az eredetiben).

Kényszer alkalmazása helyett tehát a sorok szerzője, mint láthatjuk, erőszakmentes meggyőzési módszerek alkalmazását szorgalmazza. Ezeket azonban (árulkodó módon) nem nevezi meg konkrétan, hanem eufemisztikus, személytelen kifejezések mögé bújtatva – „Olyan viszonyokat kell teremteni...”, „szükség van állandó és rendszeres munkára” – legfőljebb csak sejtetni enged. Az egyik legfontosabb, a propagandaszövegek szerzői által gyakran bevetett meggyőzési stratégia azonban az eufemisztikus megfogalmazás ellenére is jól látszik. Ez pedig a morális nyomás alá helyezés, melynek során az érintetteket azáltal igyekeznek rábeszélni a névmagyarosításra, hogy az eredeti, nem magyarnak tartott családnév megtartását a megfelelő nyelvi eszközök segítségével felelőtlen, bűnös, kirekesztő stb. magatartásként ábrázolják. A fenti idézetben ezt a célt mindenekelőtt negatív jelzők (*rossz, idegen*) szolgálják, de emellett az idézett szövegrész első sorának eufemisztikus megfogalmazása sem takar mást, mint a külső nyomásgyakorlás burkolt szorgalmazását. Hogy a névmagyarosítási propagandaszövegek szerzői ezt a külső, társadalmi nyomást milyen diszkurzív stratégiák segítségével hozták létre, s milyen egyéb manipulatív meggyőzési eszközöket vetettek be, az alábbiakban látni fogjuk.

6. A meggyőzés diszkurzív stratégiái. – A névmagyarosítás körül zajló társadalmi diskurzus célja, amint fent már szó esett róla, mindenekelőtt abban állt, hogy a nem (eléggé) magyarnak tartott családnevet viselő egyéneket úgy vegye rá a névmagyarosításra, hogy eközben őseiktől öröklött családnévük viseléséhez fűződő jogukat – legálábbis látszólag – tiszteletben tartja. A feladat ennek megfelelően tulajdonképpen abban állt, hogy a megfelelő argumentációs és retorikai stratégiák révén (a KDE stratégiafogalmának értelmezéséhez l. WODAK et al. 1998: 73–5) és a megfelelő nyelvi eszközök segítségével az idegen családnévet viselőket meggyőzzék a képviselt névideológia által hordozott meggyőződések, értékek és célok helyességéről, és rávegyék őket ezek átvételére. Ehhez mindenekelőtt manipulatív manőverekre volt szükség, melyek leginkább azáltal beszéltek rá az érintetteket a névmagyarosítás szükségességére, hogy egyfelől az eredeti név megtartását politikai, morális érvekre vagy éppen hétköznapi érdekekre hivatkozva megbélyegezték, másrészt pedig az idegen nevüket megtartókat diszkurzív eszközökkel kirekesztették, azaz a nemzeti közösség kívülre helyezték.

Stratégia	Argumentációs modellek/toposzok	Megvalósítási eszközök
NYOMATÉKOSÍTÁS <ul style="list-style-type: none"> A külső veszély, egzisztenciális fenyegetettség evokációja A névmagyarosítás politikai és morális kérdéssé emelése 	<ul style="list-style-type: none"> A névmagyarosításnak a nemzeti megmaradás, felemelkedés feltételévé nyilvánítása Tekintélyre hivatkozás (argumentum ad verecundiam) 	<ul style="list-style-type: none"> A NÉVMAGYAROSÍTÁS HARC metaforája Szagrális metaforák (<i>szent ügy, nemzeti kereszttség</i> stb.) Patetikus retorikai és stíluseszközök
ÉRDEKKÉNT LÁTTATÁS <ul style="list-style-type: none"> A névmagyarosítás kollektív érdekként való beállítása – inklúzió, unifikáció („mindannyian egy csónakban evezünk” stratégia) A névmagyarosítás személyes érdekként való beállítása – exklúzió/disszimiláció 	<ul style="list-style-type: none"> A közösen átélt gyötrelmek toposza A nyelvi és etnikai csoportkülönbségek háttérbe szorítása A nemzeti egység és összefogás szükségességének és akaratának hangsúlyozása A magyar családnév identitás-teremtő, csoportkohéziós funkciójának hangsúlyozása Az idegen név megtartásával járó negatív következmények súlykolása (argumentum ad consequentiam, argumentum ad baculum) A magyar név, a névmagyarosítás pozitív voltának és következményeinek súlykolása (argumentum ad consequentiam) 	<ul style="list-style-type: none"> Referenciális asszimiláció (személydeixis: T/1. személyű névmások és igealakok) Pozitívan konnotált minősítések, mirandumok Az idegen nevet viselők <i>magyar</i>-ként való (explicit inkluzív) kategorizálása Referenciális disszimiláció (személydeixis: T/3. személyű igealakok és névmások) Negatívan konnotált minősítések, antimirandumok Az idegen nevet viselők <i>idegen</i>-ként való (explicit exkluzív) kategorizálása Pozitívan konnotált minősítések, mirandumok
NYOMÁSGYAKORLÁS <ul style="list-style-type: none"> A nemzeti érdekek sérüléséért viselt felelősség átruházása Az idegen név viselésének, viselőinek morális és politikai el lehetetlenítése 	<ul style="list-style-type: none"> A magyar teljesítmények nem magyarként való külföldi elismeréséért viselt felelősség vádja A magyarság elszigeteltségének toposza Az idegen nevet viselők magyar nemzeti identitásának kétségbe vonása, elvitatása 	<ul style="list-style-type: none"> Negatívan konnotált minősítések, antimirandumok Inszinuációk, evokációk, allúziók Szuggesztív retorikus kérdések
GYENGÍTÉS ÉS LEPLEZÉS	<ul style="list-style-type: none"> Inkonzisztens érvelés, logikai el-lentmondások a megbélyegző kijelentések gyengítése, ellensúlyozása érdekében 	<ul style="list-style-type: none"> Referenciális meghatározatlanság (határozatlan névmás és névelő, általános alany) Explicit és implicit hasonlatok, analógiák Eufemizáló metaforák, metonímiák (pl. AZ IDEGEN NÉV VISELÉSE BETEGSÉG) Kvantifikátorok (<i>nem egészen, sok, többnyire, nem mindig</i> stb.) Megengedő modalitás Deiktikus/lexikális inklúzió

1. táblázat: A névmagyarosítási propaganda legfontosabb diszkurzív stratégiái

6.1. „A szent ügy”. – A névmagyarosítási propaganda egyik elsődleges fontosságú konkrét feladata abban állt, hogy a névmagyarosításoknak a szóban forgó névideológia révén létrehozott, állítólagos nemzetpolitikai jelentőségét diszkurzív úton kidolgozza és hatásosan megjelenítse, ezáltal pedig a névmagyarosítást társadalmi üggyé emelje. A szövegek tanúsága szerint ennek az egyik leggyakrabban használt eszköze a névmagyarosítás transzcendentális, szakrális magasságokba emelése volt, amit a szövegek szerzői nyelvilleg mindenekelőtt szakrális metaforák és hasonlatok révén értek el. (Ez a szakrális metaforika a nyelvi nacionalizmusra általában is jellemző, sőt nemzeteken átívelő sajátságának tűnik, amennyiben például a német nemzeti diskurzusban is fontos szerepet játszik; vö. GARDT 1999: 92, 2000: 247–8, valamint STUKENBROCK 2005: 272–8.) Ennek köszönhetően válik a névmagyarosítás a szövegekben például *nemzeti keresztség*-gé, elmaradása *vétek*-ké, *bűn*-né, de ezt a jellegzetességet látjuk az alábbi idézetben is, ahol a névmagyarosítás feltűnően erőteljes pátoz kíséretében *nagy ügy*-ként, illetve *szent ügy*-ként jelenik meg:

(5) „Vegyük kezünkbe mindnyájan a nagy ügyet és szüntelenül irtsuk az idegent és lángoló lelkesedéssel, egy akarattal vigyük diadalra a szent ügyet, hogy a név nyomán a valóságban is szülessen meg, a vér és könny után a boldog, a nagy, a hatalmas, az egységes új Magyarország!” (LENGYEL 1917: 12)

A *nagy* és a *szent* melléknevek mellett a névmagyarosítás ügye itt azáltal nyer még nagyobb nyomatékot, hogy azt a szerző metaforikus eszközök segítségével harcként ábrázolja. Olyan harcként, mely összefogással diadalra vihető az idegen ellenében. A NÉVMAGYAROSÍTÁS HARC fogalmi metafora segítségével a szöveg írója tehát egyúttal a külső fenyegetettség képzetét is kelti, melynek hátterében egy kontúr nélküli, meg nem nevezett ellenség: *az idegen* áll. Ez ugyanúgy unifikációs, illetve kohéziós stratégiaként szolgál, mint az imperatívuszos felhívás az ellenség elleni közös harcra többes szám második személyű, felszólító módú igealakok segítségével. Ugyanilyen kohéziós stratégiát testesít meg nem utolsósorban a közösen átélt gyötrelmek toposzának kijátszása, ami itt nyelvi szinten egy hatásos metonímia segítségével mint *vér és könny* realizálódik. Az idézet utolsó mondatában végül a névmagyarosítási diskurzus transzformatív, illetve konstruktív makrofunkcióját láthatjuk megnyilvánulni.² A családnév és a névmagyarosítás olyan eszközként jelennek meg, melyek segítségével a status quo megingatható, sőt lebontható, vér és könny végképp a múlté lesznek, helyükön pedig egy sor kontraszttal teli, pozitív jelző és mirandum³ segítségével a szerző egy új identitást, egy megváltozott, egyértelműen pozitív kollektív énképet igyekszik megrajzolni.

² A diskurzusok WODAK és munkatársai (1998: 43) szerint négy különféle társadalmi makrofunkciót tölthetnek be. Egy diskurzus lehet egyfelől konstruktív, amennyiben meghatározó szerepet játszhat adott társadalmi viszonyok létrehozásában, kialakításában. Másfelől lehet restauratív, amennyiben a status quo ante helyreállítását és ennek igazolását szolgálja. Harmadszor szolgálhatja a status quo fenntartását és megerősítését, s végül – de nem utolsósorban – betölthet transzformatív, illetve destruktív funkciót, azaz fontos szerepet játszhat a fennálló status quo átalakításában és lebontásában.

³ A mirandum fogalma alatt a politikai nyelvészetben olyan ideológiailag kötött politikai jel-szavakat értünk, melyek pozitívan konnotált jelentést hordoznak; olyan lexémákat, melyeknek a

6.2. A névmagyarosítás mint kollektív érdek. – A névmagyarosítási propaganda által megoldandó másik konkrét diszkurzív feladat az érintettek arról való meggyőzése volt, hogy a névmagyarosítás fontos közös érdeket testesít meg; legalább annyira az egész nemzet érdeke, mint amennyire maguké az érintetteké. Ehhez egyfelől érvekre volt szükség, másfelől pedig retorikai és nyelvi inklúziós (befogadási) stratégiákra, melyek az összetartozás és ezáltal az érdekközösség látszatát kelthették. Ennek a diszkurzív feladatnak az egyik konkrét megoldását láthatjuk például az alábbi idézetben:

(6) „Keletindiában kutató jeles honfitársunkról pedig így írt nemrég a legelőkelőbb berlini lap: »Es gelang dem bekanten deutschen-englischen Forscher Sir Aurel Stein Bruchstücke eines Dialektes zu sammeln...[«] (Vossische Zeitung. Beilage 1917. I. 28). Bezzeg Aranyt, Eötvöst, Jókait hiába akarná eltulajdonítani a német sógor. Ez csak egy-két szempont, amelyből sajnálhatjuk, hogy annyi jó magyarnak idegen a neve” (SIMONYI 1917: 201–2, kiemelés az eredetiben).

Az idézett szövegrészben először is a névmagyarosítási propagandának egy gyakran felbukkanó argumentációs toposzát fedezhetjük fel: nem magyar családnevet viselő magyar tudósok és művészek nagy teljesítményeit a külföld nem magyar teljesítményként ismeri el, hanem az általuk viselt családnev nyelvi jellegének megfelelően más nemzetek javára írja. E helyzet igazságtalanságának érzékeltetésére veti be a szerző az *eltulajdonítani* igenevet, amely azt a tudatot hivatott erősíteni, hogy a magyarság így az idegen családneveknek köszönhetően erőszakos, bűnös cselekedet áldozatává válik. A névmagyarosítás útján az erőszakos igazságtalanság ellen folytatandó harc közös érdekként való beállítása két különböző inklúziós stratégia révén történik az idézett szövegrész utolsó mondatában. Egyfelől deiktikusan, egy konkrétan nem meghatározott referenciájú, de egyértelműen inkluzív, azaz a megszólított olvasót is magában foglaló többes szám első személyű igealak segítségével: *sajnálhatjuk*, azaz az érdekek közössége révén mindannyiunk számára sajnálatos, ami történik. Az inklúziónak, tehát a névmagyarosítás közös érdekként történő ábrázolásának másik eszköze az idegen nevet viselők *jó magyar*-ként való kategorizálása, ami kettős funkciót tölt be. Egyfelől a *mi*-csoport, a magyar nemzeti közösség értékes tagjaiként látatja az idegen családnevet viselőket is, másfelől pedig – a *jó* melléknév révén – morális kontrasztot teremt, hogy az igazságtalanság mértékét még nagyobbán láttassa: éppen és kifejezetten a jó magyarok azok, akik ilyen módon igazságtalanság áldozataivá lesznek. E két inklúziós manőver révén az érintettek két tekintetben is a névmagyarosítás érdekeltjeiként tűnnek fel. Egyrészt a nemzet tagjaiként, akik számára a magyar családnevek viselése – a külvilág számára történő nemzeti önkifejezés eszközeként – kollektív nemzetpolitikai érdeket testesít meg. Másfelől mint szuverén egyének, hiszen éppen ők azok az ártatlan, jó magyarok, akikkel nemzeti identitásuk elvitatása révén igazságtalanság történik.

---

politikai retorikában elsősorban az a funkciójuk, hogy pozitív jelentésük révén erősítsék a politikai csoporttudatot, illetve a csoportlojalitást; vö. pl. GIRNTH 2002: 52–3. A nemzeti diskurzus központi mirandumainak pl. az *egység*, *szabadság*, *függetlenség* főneveket vagy a *polgári*, *haladó* mellékneveket és azok származékait tarthatjuk. Ha egy ilyen politikai jelszó negatívan konnotált jelentéstartalommal bír, antimirandumról beszélünk.

A korszak egy másik propagandakiadványában megjelenik az a gondolat is, hogy a névmagyarosítás segítségével a magyar történelem fekete lapjai is átírhatók, megszépíthetők:

(7) „A történelem folytonosságát kell e téren is helyreállítanunk! Ugy kell magyarosítanunk, mintha ezer esztendő óta mind magyarok lennénk és azok maradtunk volna. Ugy kell irányítanunk ezt a dolgot, mintha zavartalan történelmi fejlődés alapján magyar törzsből származva, mindenki magyar nevét örökölte volna! [...] Ez a teremtett és rekonstruált magyarság olyan legyen, mintha szervesen fejlődött volna!” (LENGYEL 1917: 211; kiemelés az eredetiben)

Az idézet első két, a szerző által kurziválás révén külön ki is emelt mondata azt a xenofób attitűdöt mutatja, mely a nacionalizmusoknak legtöbbször általánosságban is jellemző sajátja. A mondatokban megfogalmazott állítások mögött megbújó előfeltevés szerint az allogén származású csoportok politikai integrációja megszakította a nemzet történelmének folytonosságát, megfosztotta a nemzetet identitásától, elidegenítette önmagától. A társadalmon belüli etnikai sokféleség természetellenes állapotként, rendellenes történelmi fejlődés eredményeként jelenik meg, amely azonban a névmagyarosítás révén utólag – legalábbis látszólagosan – korrigálható és korrigálandó. A szövegrész explicit és implicit állításai szerint ezért a rendellenes állapotért az idegen családnevet viselő közösségeket terheli ugyan a felelősség, nyílt vád azonban az idézetben nem hangzik el, és diszkurzív kirekesztésre (exklúzióra) sem kerül sor, épp ellenkezőleg: a többes szám első személyű igealakok következetes használata révén az érintettek inklúziója történik meg. Ezáltal a szenvedésekkel teli közös múlt képe jelenik meg az olvasó előtt; az idézet sorai a névmagyarosítást végső soron olyan aktusként láttatják, mely lehetővé teszi a közös nemzeti múlt sötét fejezeteinek kiradírozását, és ezáltal fontos kollektív érdekeket szolgál. Ez a deiktikusan megvalósított inklúzió, csakúgy mint a közös múlt képzetének nyelvi úton való létrehozása, természetesen csak nyelvbe kódolt manipulatív unifikációs stratégiák, melyek célja pusztán – a meggyőzést szolgáló – a „mindannyian egy csónakban evezünk” benyomását kelteni. Ne felejtjük el ugyanis, hogy a megszólított, azaz a névmagyarosításra rábeszélendő, nem magyar eredetű etnolingvisztikai csoportok a magyar történelemnek csak egy későbbi szakaszában érkeztek Magyarországra, a magyar történelemben és szenvedésekben ebből fakadóan legfőljebb csak részben osztoznak – sőt utóbbiért az érvelés logikája szerint tulajdonképpen maguk is, de ősük mindenképpen felelősek.

6.3. A névmagyarosítás mint egyéni érdek. – A következő idézetben a névmagyarosítás már nemcsak a nemzeti *mi*-csoport kollektív érdekeként jelenik meg, hanem olyan aktusként is, mely az érintetteknek saját, személyes érdekében (is) áll:

(8) „Lapozzátok át ezt a könyvet és akinek magyar nyelv- és történelmi érzéke van, az egyet fog érteni velem, mikor azt mondom, hogy *annyi szépség, erő, annyi nemzeti energia és annyi kincs rejlik a nemzet névanyagában*, hogy ha megértik és keresztülviszik ezt az irányzatot, akkor *nagyot emelkedik a nemzet szellemi értéke és részben még szebbek lesznek nevükben az új magyarok, mint amilyenek a régi magyarok*” (LENGYEL 1917: 211; kiemelés az eredetiben).

Feltűnik mindjárt az idézet elején, az olvasóközönséghez intézett nyílt felhívásban a távolságot nélkülöző, tegező igealak használata, ami unifikációs stratégiaként szolgál abban az értelemben, hogy egy esetleges magázó igealak használatával ellentétben az egyenlőség, a közelség, az összetartozás benyomását kelti. Az érvelés középpontjában a nemzeti nyelv tökéletessége, annak hódolatszerű dicsérete áll, ami a nyelvi nacionalizmus ideológiájának – de nem csak annak – szintén országokon átívelő ismertetőjegye (vö. GARDT 1999: 91, MAITZ 2006: 314–5): a nemzeti névanyag kincseket rejt, szépséggel, erővel, energiával teli. A szerző állítása szerint a névmagyarosítás révén így egyfelől a nemzet egésze nyer, szellemi értéke emelkedik. Másfelől azonban a névmagyarosítás az érintettek, az „új magyarok” számára személy szerint is kifejezetten előnyös lépésként jelenik meg, amennyiben ők akár még a „rég Magyarokénál” is szebb neveket választhatnak maguknak. Érdekes emellett felfigyelnünk a *regi magyarok – új magyarok* kategóriák használatára és azok szembeállítására, ami ha burkoltan is, de a szóban forgó névideológia egyik központi, határozottan kirekesztő gondolati elemét hordozza: (új) magyarrá az ember végső soron csak akkor válik, ha a magyarosítás révén nevében is magyarrá lesz.

Hogy hogyan próbálják a propagandaszövegek szerzői az érintetteket arról meggyőzni, hogy a névmagyarosítás saját, személyes érdekük, jól láthatjuk (9)-ben is:

(9) „bármily szaktudós legyen is az a Krachenfels tanácsos úr, azt a hatást, népszerűséget soha sem fogná elérni, mint ha nevét Sziklaira változtatva írja, elseje folyton idegenkedést, bizalmatlanságot, átváltoztatva ellenben ellenkezőjét szüli mindenkiben. Baross egy ízben, midőn egy enquete jegyzőkönyvét, melyen ő elnökölt, hozták lakására aláírás végett, ránczba szedte homlokát, tollát forgatva vonakodva írta nevét alá. Kérdésemre, vajjon szerkesztése ellen van-e aggálya? Azt válaszolá: »inkább az volna«. Később azonban hozzá tevé: »Bécsben büszkén írom nevem német nevek közé, itthon undorral«. Bár volnának több Barossaink, kik úgy ezekre, mint a helynevek magyarosítására annyi súlyt fektetnének” (SZENTIVÁNYI 1895: 2).

Ezúttal kifejezetten hétköznapi jellegű, gyakorlati szempontok azok, melyek segítségével a sorok írója a névmagyarosítások szükségességét bizonyítani igyekszik. Az idegen, itt konkrétan a német családnév stigmatiként, társadalmi akadályként jelenik meg, mely viselőjének szakmai előrelépését és társadalmi érvényesülését akár kiemelkedő szakmai teljesítmények ellenére is megnehezíti, vagy éppen lehetetlenné teszi. Ilyen módon az idézet szerzője a sorok között tulajdonképpen maga ismeri el és mondja ki az általa képviselt és a meggyőzés eszközeként elterjeszteni kívánt névideológia diszkriminatív voltát és következményeit: az idegen családnévet viselő személyek megbélyegzését és hátrányos megkülönböztetését. Épp ezek a nyíltan kimondott, de persze nem saját felelősségként ábrázolt, hanem szükségszerű negatív következményként beállított hátrányok, illetve azoknak a névmagyarosítás révén kilátásba helyezett megszűnése kell, hogy meggyőzzék az érintetteket a névmagyarosítás szükséges voltáról (*argumentum ad baculum*). Az idézet második felében a szerző egy példa segítségével, egy releváns konkrét élethelyzet bemutatásán keresztül igyekszik állítását szemléltetni és igazolni. A történet középpontjában álló prominens személy, (alighanem) Baross Gábor miniszter politikai autoritása, illetve az a körülmény, hogy az elítélő vélemény éppen az ő szájából hangzik el, a szerző által alátámasztani kívánt érv további nyomatékosítását szolgálja (*argumentum ad verecundiam*).

Itt, az idézett szövegrész végén már egy konkrét diszkreditációs stratégiával állunk szemben, mely a német családnevek viselésének erőteljes, undort keltőként való megbélyegzése révén ölt testet. A Barosstól idézett kijelentés azt az üzenetet hivatott egyértelműen és nyomatékosan közvetíteni az érintettek felé, hogy német családnevek viselése Magyarországon nemkívánatos, elítélendő cselekedet. Az utolsó mondatban megfogalmazott óhaj révén végül a szerző saját egyetértésének ad hangot, ezáltal személy szerint is elhárítja a közösséget mindazokkal, akik ennek az óhajnak nem tesznek eleget, azaz idegen családnevüket nem magyarosítják.

6.4. A névmagyarosítás mint kötelesség. – A fent bemutatott stratégiákon kívül, melyek a névmagyarosítást az érintettek saját – egyéni és/vagy a nemzet tagjaként közösségszerűen képviselt – érdekeként kívánják beállítani, a propagandaszövegek szerzői még (legalább) két másik meggyőzési stratégiát használnak visszatérő jelleggel. Az egyik ezek közül a morális ellehetetlenítés, amit legtöbbször úgy igyekeznek elérni, hogy az idegen eredetű családnevek viselőit kollektív nemzeti sérelmek okozóiként ábrázolják. Ennek megfelelően aztán a névmagyarosítást az okozott károk megszüntetését lehetővé tevő morális kötelességként, elmaradását pedig bűnként jelenítik meg. Ezt láthatjuk például az alábbi idézetben:

(10) „Ha igaz az, hogy a vezetéknevek arra szolgálnak, hogy az embereket egymástól megkülönböztessék, el kell fogadnunk azt s [sic!], hogy a nevek szerint megkülönböztessük meg az emberek nemzetiségét is. S éppen e tekintetben szenvedünk rövidséget mi magyarok, amennyiben, ha irodalmunk, tudományunk, művészetünk valamely jelesének idegen hangzású neve van, bizony legtöbbször nem is tekintik magyarnak, pedig minden ily eset érzékeny veszteség kulturánk külföldi hírére illetőleg. Éppen ezért vesz a külföld oly lassan s nehezen tudomást rólunk” (TELKES 1898: 7).

Az idézet első részében a szerző a konkluzív érvelés látszatát keltve igyekszik a családnév nemzeti szimbólum voltát eleve elrendelt szükségszerűségként beállítani, kvázi levezetni. Ezt a célt szolgálja mindenekelőtt az explicit premisszajelző *ha igaz az, hogy* bevetése csakúgy, mint az *el kell fogadnunk azt [i]s* konklúziójelző használata. A látszat azonban csal: a premisszából jól láthatóan nem következik a konklúzióban szereplő állítás. Már csak azért sem következik, mert az állítás, mely szerint a családnévnek egyáltalán ki kell fejeznie a nemzeti hovatartozást, ugyanolyan mesterségesen létrehozott ideológiai konstrukció, mint ahogy az is egy ideológia mentén teremtett elképzelés, hogy az emberek nemzeti hovatartozásuk szerint egyáltalán megkülönböztetendők. Az idézet ezt követő részében a nemzeti névideológiának már (6)-ban is panaszkodott hátrányos következményével találkozunk: az idegen családnévet viselő magyarokat a külföld nem ismeri fel magyarként. Ez azonban a szövegben nem az érintettek személyes, egyéni sérelmeként jelenik meg, helyettük sokkal inkább a nemzet egészét – pontosan: a nemzeti kultúra hírére – látjuk magunk előtt az áldozat szerepében. A szenvedő alany tehát nem az egyén, akinek nemzeti identitását elvitatják vagy félreismerik, hanem a nemzeti közösség, melynek tagja. Az utolsó mondatban a szerző végül beveti a magyarság elszigeteltségének toposzát, hogy aztán mindenekelőtt az *éppen* fókuszpartikula segítségével ezért az állítólagos elszigeteltségért is az idegen nevet viselőket – és csak őket – ábrázolja felelősként. Ilyen módon áll

elő diszkurzív úton az a morális nyomás, mely az idegen családnevet viselőket mint kollektív sérelmek okozóit hivatott a névmagyarosításra rávenni.

A másik, gyakran alkalmazott meggyőzési stratégia a diszkreditáció, azaz a nem magyar nevet viselő egyének negatív színben való feltüntetése, ellehetetlenítése – ahogy azt már röviden (9)-ben is láthattuk. Ez a stratégia végső soron nem takar mást, mint az idegen családnevek viselésének és viselőinek negatív jelentésű nyelvi eszközök (mindenekelőtt melléknevek és antimirandumok) segítségével történő diszkreditáló ábrázolását, amely nem ritkán egyúttal kirekesztésbe (exklúzióba) is torkollik. Ennek a stratégiának egy finom, körültekintő alkalmazását láthatjuk az alábbi idézetben:

(11) „Vajjon a magyar lélek sugallatát éreznék-e Petőfi verseiben, ha ilyen címmel jelennének meg előttek: *Petrovics Sándor költeményei*? Vajjon az alföldi népnek igaz élete rajzául fogadnátok-e Tömörkény munkáit, ha ez a név ékeskedne fölöttük: *Irta Steingasser István*? Vajjon Brassai nyelvészeti fejtegetéseit ugyanolyan megbízható magyar nyelvérzék nyilatkozásául vennék-e, ha címlapjukon az ő eredeti német neve szerepelne: *Welmer Sámuel*? Vagy kellemes volna-e, ha Toldy Ferencet, a magyar irodalomtörténet megalapítóját *Schedel* néven emlegetnék? vagy nemzeti büszkeségünket, Munkácsy Mihályt eredeti *Lieb* nevén? vagy ha az idealista Irányi Dániel mint *Halbschuh Dániel* élne emlékezetünkben?” (SIMONYI 1917: 201)

SIMONYI szuggesztív retorikus kérdések egész sorát veti be az érintettek meggyőzésére. A kérdő mondatok által végrehajtandó beszédett (illokúció) nyilvánvalóan nem a kérdezés (interrogatio), hanem egyértelműen az állítás, de legalábbis az inszinuálás, méghozzá a kérdésekben foglalt állítások tagadásáé: ha a szóban forgó személyek eredeti idegen nevüket viselnék, akkor költői vagy tudományos műveik hiteltelenek volnának, említésük kellemetlen lenne. Hogy ténylegesen retorikus kérdésekkel állunk szemben, és a szerző a kérdésekre mutatja a kérdésekre adott válaszok elmaradása. Ilyen módon lehetővé válik az idegen családnev viselésének és viselőinek diszkreditáló, hiteltelenként, illetve kellemetlenként történő jellemzése anélkül, hogy ezt explicit módon állításként kellene megfogalmazni. A szöveg meggyőző erejét hivatott növelni ezúttal is a tekintélyelvűség, azaz olyan prominens személyek, nem egy esetben igazi nemzeti nagyságok példaképként való említése, akik idegen – többnyire német vagy szláv – családnevüket már magyarosították.

Ugyanezt a meggyőzési stratégiát láthatjuk az alábbi idézetben is, a fentihez képest azonban lényegesen kevésbé finom és elegáns módon közvetítve:

(12) „Az újabb generációnak azonban, a mely büszkén vallja magát magyar-nak, de azért megtartja azt a nevet, a melylyel tót vagy német előde szintoly büszkén utasította el magától a magyarság gyanuját, – ennek az ifjabb nemzedéknek oly magaslatra kellene törekednie, a hol elmarad a konzervatív szokás, a hová nem követheti őt a szűkkeblű feudális előítélet, a hová egyedül a nemzeti génusz emelkedhetik vele; szóval, szakítania kellene a megszokással, nem kellene törődnie az előítéletekkel s látható cselekedetekkel kellene bebizonyítania magyarságát” (TELKES 1898: 4).

Ezekkel az ősökkel kapcsolatban meg kell jegyeznünk, hogy a jórészt már a középkorban Magyarország területére vándorolt allogén, túlnyomórészt német etnikumú közösségek a korabeli források tanúsága szerint többnyire már a korábbi évszázadokban, tehát jóval a nemzeti ideológia megjelenését és térnyerését megelőzően is – állampatriotizmusból táplálkozó – határozott hungarusidentitással rendelkeztek. Magyarként való önmeghatározásuk nem magyar etnikai és nyelvi hátterük ellenére épp azért volt lehetséges, mert ebben a feudális, a „nemzeti ébredést” megelőző társadalmi rendben a nyelv és az etnicitás még nem volt elsődleges csoport- és identitásképző jegy, így aztán az érintettek magyar közösségi identitása és például német anyanyelve között még közel sem állt fenn összeférhetlenség, így azok nem is jelentettek komoly társadalmi konfliktusforrást. Az idézetben tehát a meggyőzés alapjául egy, a szerző által tényként beállított, ténylegesen azonban semmi esetre sem meglévő éles identitásbeli kontraszt szolgál, egyfelől a meggyőzendő, idegen nevet viselő egyének, másfelől pedig azok ősei közt. TELKES sorai az őseket nem egyszerűen a *mi*-csoporton kívül álló egyénekként ábrázolják, hanem egyenesen odáig mennek, hogy a – nyilvánvalóan a felmenőktől örökölt és így akaratlanul kapott – idegen családnév viselését olyan tudatos döntés eredményének állítják be, melynek révén az érintettek a magyarságtól való elkülönülésüket, elhatárolódásukat akarták szimbolikusan, de büszkén kifejezni. E sorokban tehát a családnév a társas identitás kifejezésének szimbolikus eszközeként jelenik meg, azt az állítást közvetítve a névmagyarosítás szükségességéről meggyőzendő olvasó felé, hogy aki a családnévét nem magyarosítja, saját magát rekeszti a magyar nemzeten kívülre, szabad akaratából, a nemzettel való azonosulás és a nemzet iránti elkötelezettség nyilvánvaló hiányából fakadóan. E sorok szerzője ezáltal – a valóságnak teljes mértékben ellentmondva – az általa képviselt és elterjeszteni kívánt nemzeti névideológiát visszavetíti a múltba; ez azzal az előnnyel jár, hogy a magyarság iránti lojalitás hiányának vádjával legalább nem a meggyőzendő személyeket magukat kell illetnie, hanem „csak” azok felmenőit, akiktől az idegen nevet örökölték. Azt a veszélyt, hogy az ősök ilyen módon történő megbélyegzése, a magyarságból való kirekesztése – a genealógiai kapcsolatnak és az ősökkel való érzelmi azonosulásnak köszönhetően – az érintettekben ellenreakciót válthat ki, és akár ténylegesen az ellenkező hatást érheti el, a szerző nyilvánvalóan nem ismeri fel, vagy nem tartja érdemlegesnek. Ezt követően, az idézet második részében egy másik, negatív jelentésű melléknevek és antimirandumok segítségével megvalósított diszkreditációs stratégiát is bevet: az ősök által viselt, tőlük örökölt családnév viselését előítéletes és szűkkeblű, feudális és konzervatív cselekedetnek bélyegzi. Az utóbbi két antimirandum bevetése egyenesen exklúziós stratégiának tekinthető, hiszen a *feudális* és *konzervatív* melléknevek két olyan tulajdonságra referálnak, melyek a nemzeti közösség ideálként megfogalmazott polgári és haladó voltának szöges ellentétét képezik, így azzal összeférhetetlenek. A meggyőzést szolgálja végül a névmagyarosítás tettének magasabb dimenzióba, a „nemzeti génusz” magaslatába történő emelése, ami elsősorban patetikus stílus és metaforikus nyelvhasználat révén történik, és ami az idegen név viselésének és megtartásának megbélyegzésével kontrasztban fejt ki hatását. A szerző által alkalmazott diszkreditációs stratégiák összességükben a névmagyarosítási diskurzus destruktív és transzformatív makrofunkcióját szolgálják. Céljuk egy, az idegen családnév által hordozott, korszerűtlennek és túlhaladottnak ábrázolt identitáskonstrukció lebontása, valamint egy, a magyarosítás révén megszerezhető, korszerűnek és előnyösnek beállított új identitásba való átvezetése.

6.5. Az óvatosság és a leplezés stratégiái. – A diszkreditáció mint rábeszélési stratégia természetesen veszélyes, hiszen a megbélyegzés a meggyőzendő személyből adott esetben ellenreakciót is kiválthat, így akár az idegen családnév tudatosan vállalt megtartásához is vezethet. Ez a veszély a propagandaszövegek szerzői számára sem ismeretlen, nyilván éppen ezért használnak gyakran a diszkreditációval párhuzamosan különféle leplezési, gyengítési stratégiákat. E stratégiák megvalósításának leggyakoribb nyelvi eszközei, amint azt alább látni fogjuk, az eufemizmusok, a metaforák és a metonímiák, de ugyanezt a célt szolgálhatják a különféle (elsősorban megengedő) modális kifejezések és kvantifikátorok is. Nem utolsósorban ilyen leplezési stratégia a megbélyegző kijelentések – mindenekelőtt határozatlan névmás vagy határozatlan névelő használata révén elért – referenciális meghatározatlansága is, vagy éppen az explicit és implicit hasonlatok, analógiák segítségével megvalósított, már (12)-ben is látott referenciális elidegenítés, azaz a megbélyegző kijelentésnek kívülálló személyekre való vonatkoztatása. Végül pedig az is előfordul, hogy a diszkreditáló kijelentés gyengítésének stratégiai szándéka nyilvánvaló logikai hibák, inkonzisztens érvelések formájában ölt testet. Ezt láthatjuk például az alábbi idézetben:

(13) „Egy khinaitól, ki Amerikába csak azon okból vándorol, hogy ott megdagodva, ismét hazájába visszatérjen, természetesen senki sem várja, hogy nevét megváltoztassa, de ha valaki hazáját végképen elhagyja, új hazáját ismeri tulajdonkép hazájának, utódjai évtizedeken át élvezik annak jótéteményeit, nézetem szerint vétkeznek, ha nevékhöz ragaszkodnak, mert bármily társadalmi állást foglalnak is el, bármily üdvös intézkedések megvalósítására is törekedjenek, folyton bizalmatlanságot keltenek s idegeneknek tekintenek” (SZENTIVÁNYI 1895: 2).

A meggyőzést szolgáló érvelés itt két, pontosan nem meghatározott, a névmagyarosításra rábeszélendő közönség helyzetéhez hasonló, de azzal nem azonos élethelyzet szembesítő összevetésére épül. A szerző először a megdagodás céljából Amerikába vándorolt munkavállalók példáját említi, felmentve őket a névváltoztatás morális kötelezettsége alól. Nyíltan ugyan nem mondja ki, hogy ez a felmentés per analogiam nem vonatkoztatható a megszólított és meggyőzendő közönségre, a világra vonatkozó kollektív ismeretek azonban ezt nyilvánvalóvá teszik, hiszen az idegen családnévet viselő magyar közönség helyzete egy releváns jegy tekintetében nem felel meg az ábrázolt élethelyzetnek: ők nem csak átmenetileg tartózkodnak választott országukban. Annál inkább illik rájuk a másodikként ábrázolt élethelyzet, hiszen ők végképp elhagyták régi hazájukat, Magyarországon találtak helyette újra, annak jótéteményeit így utódaik is élvezik. Ebben az esetben az eredeti, idegen családnév megtartása már vétkeként, tehát morálisan elítélendő cselekedetként jelenik meg. Ezen a ponton láthatjuk az első elkerülő manővert is, amennyiben a megszólított és a névmagyarosításra rábeszélendő személyek nyílt megbélyegzését, az idegen név viselésének bűnével való összefüggésbe hozását a szerző azáltal kerüli el, hogy állítását nyelvileg nem közvetlenül rájuk vonatkoztatja, hanem egy, a *valaki* határozatlan névmással jelölt, nem specifikált személyre. A *mert* premisszajelző az eredeti családnév megtartásának bűnös voltát alátámasztó indoklást helyezi kilátásba, helyette azonban egy olyan kijelentést találunk, mely semmiféle kauzális összefüggésben nem áll a konklúzióval, azaz az idegen név megtartásának bűnös,

morálisan elítélendő voltát semmi esetre sem támasztja alá. Itt ugyanis nem a névmagyarosítás bűnös voltának indoklását találjuk, hanem helyette a szerző az ún. bunkósbotra hivatkozó érvelést (*argumentum ad baculum*) választja: valódi érvek helyett az idegen családnév megtartásának diszkriminatív következményét, a nemzeti közösség magyar nevet viselő tagjai általi kirekesztést említi. Az idegenné válás, a kirekesztettség azonban aligha tekinthető az érintettek által tudatosan elkövetett és morálisan vállalható tetteknek, legfeljebb a kirekesztő többségnek róható fel. Másrészt a szóban forgó állítás semmiféle összefüggésben nincs az új hazában való letelepedés állandóságával vagy épp átmenetiségével, amely azonban a kezdetben említett két példa során döntő különbségként jelent meg. Az érvelés akkor volna konzisztens, ha a *mert* premisszajelző után – még ha gyengített formában is – P_1 állna:

- P_1 Az idegen név megtartása azok esetében, akik új hazájukat ismerik el tulajdonképpeni hazájuknak, bűn.
 P_2 A szóban forgó személyek új hazájukat ismerik el tulajdonképpeni hazájuknak.
 K A szóban forgó személyek vétkeznek, ha idegen nevüket megtartják.

Láthatjuk tehát, hogy a meggyőző, logikus érveléshez a szerzőnek egy megbélyegző állításra, P_1 -re volna szüksége. Ennek minden bizonnyal tudatában is van, elkerülő manőverként épp ezért dönt az argumentációs törés mellett. Egy morálisan megbélyegző kijelentés helyett tehát inkább az idegen családnév megtartásának negatív következményeit mutatja be, hogy ezáltal a névmagyarosítást az érintettek saját érdekeként láttassa.

Az alábbi idézetben egy eufemizáló metafora leplezési stratégiaként való bevetését láthatjuk:

- (14) „Vannak e hazában magyar érzületű s törekvésű és nyelvű családok, de neveik idegenül hangzanak. Ez orvoslást igényel” (TELKES 1898: 88).

A szerző itt jól láthatóan AZ IDEGEN NÉV VISELÉSE BETEGSÉG metafora segítségével kerüli el az idegen nevet viselők nyílt megbélyegzését. Az idegen családnév viselése és megtartása tehát már nem bűnként jelenik meg, hanem olyan betegségként, mely a névmagyarosítás révén orvosolható és orvosolandó. E metafora mindenekelőtt azért előnyös, mert használata révén az érintettek ártatlanként ábrázolhatnák, sőt az áldozat képében jelennek meg, hiszen az ember a betegséget akaratán kívül kapja meg, annak ártatlan áldozata, így aztán nem is tehető érte felelőssé. Az ártatlanság képzetét hivatott erősíteni továbbá a meggyőzendő olvasók diszkurzív inklúziója is: a szerző a nemzeti közösség lojális tagjaiként ábrázolja őket, akiken az egyetlen szeplő az idegen családnév mint örökölt betegség.

Már a névmagyarosítási diskurzus által képviselt és elterjeszteni kívánt névideológia tartalmi lényegét érinti az a kérdés, hogy a magyar családnév viselését az egyes szerzők a magyar nemzethez tartozás szükséges és/vagy elégséges feltételének tekintik-e vagy sem. Ebben a tekintetben a vizsgált propagandaszövegek meglehetősen markáns eltéréseket mutatnak. Ez egyfelől minden bizonnyal azzal magyarázható, hogy az ideológiák, amint arra pl. WOOLARD (1998: 6) is rámutat, közel sem szükségszerűen és mindig alkotnak konzisztens, belső ellentmondásoktól mentes gondolati rendszereket, és ilyen módon,

ahogy a tapasztalat mutatja, egymásnak ellentmondó elemeket is tartalmazhatnak. Másfelől mindenképpen számolnunk kell azzal is, hogy egy-egy ide vonatkozó, az ideológia lényegét érintő kategorikus, kirekesztő (exkluzív) vagy éppen gyengített (inkluzív) állítás a szövegekben közel sem minden esetben a szerző tényleges álláspontját tükrözi, hanem tudatosan, manipulatív célzattal alkalmazott meggyőzőési stratégiát testesít meg. Egy mérsékeltnek nevezhető álláspontot láthatunk mindenestre az alábbi idézetben:

(15) „Igaz, hogy a külsőség nem mindig egyenlő a belső, az igazi magyar érzéssel és felfogással, s viszont az idegen hangzású név sem zárja ki az igaz magyar hazafiságot [...] az is igaz, hogy a magyar név bensőbbben összeforrasztja az egyént a magyarsággal, [...] s fölbreszti benne az erőteljesebb magyar öntudatot” (CSÁNYI 1915: 4).

E sorokból egyértelműen kiolvasható, hogy szerzőjük a magyar családnév viselését nem tartja a magyar nemzeti identitás sem szükséges, sem elégséges kifejezőjének vagy bizonyítékának. Egyfelől elismeri, hogy egy magyar családnév (*a külsőség*) nem jár együtt feltétlenül igaz magyar nemzeti érzelmekkel, másfelől viszont az idegen családnévet viselőktől sem vitatja el eleve a nemzeti közösség iránti lojalitást. A magyar családnévet pusztán csoportkohéziós funkcióval ruházza föl, olyan eszközként látatja tehát, amely viselőjének magyarságát megteremteni nem, csak kiteljesíteni képes. Ám ez közel sem az egyetlen álláspont, mellyel a névmagyarosítási propagandaszövegekben találkozunk:

(16) „Sok jó magyar van, – hála az égnek! – idegen névvel; sok magyar nem egészen lett magyarrá, habár magyar nevet vett is fel: igazában mégis csak akkor leszünk mindnyájan magyarok, ha nevében is magyar lesz mind” (LENGYEL 1917: 7).

Az első két mondatban még ugyanazt a nézetet ismerhetjük föl, amellyel már (15)-ben is találkoztunk. Idegen névvel is lehet jó magyarnak lenni és ellenkezőleg, magyar névvel is rossznak. Ez az állítás azonban nyilvánvaló ellentmondásban van az idézet utolsó mondatában szereplővel, melyben a magyar családnév viselése már a magyarság, a nemzethez tartozás szükséges feltételeként jelenik meg. Ezt a szemantikai ellentétet a szerző relativizáló értelmű lexémák, mindenekelőtt kvantifikátorok (*sok, nem egészen*) segítségével igyekszik eltakarni. Az első két mondat megengedő értelmű kijelentései, az idegen családnévet viselő személyek *jó magyar*-ként való pozitív jellemzése – (6)-hoz hasonlóan – pusztán a meggyőzést szolgáló leplezési, illetve inklúziós manővert testesítenek meg, ugyanúgy, ahogy az inkluzív, azaz a megszólított olvasót is magában foglaló, az összetartozás érzetét kelteni hivatott többes szám első személyű igealak (*leszünk mindnyájan*) használata az utolsó mondatban. E stratégiák funkciója az, hogy gyengítsék, eltakarják az utolsó mondatban szereplő, az *igazában* révén nyelviileg is jelölt kirekesztő végkövetkeztetést, melynek értelmében magyar csak akkor lehet valaki, ha a neve is magyar – ami persze nem jelent mást, mint hogy mindenki, aki nem magyar családnévet visel, nem magyar.

S hogy végül miként jelenhet meg az idegen családnév viselése kategorikusan – még ha nyelviileg kódoltan is – (ön)kirekesztő viselkedésként, (17)-ben láthatjuk:

(17) „A magyar név ugyszólván *politikai hitvallása* a magyar embernek. Kétség nem férközhetik annak magyarságához, magyar érzelmeihez, kinek a neve magyar, mert hiszen, ha nem akarna magyar lenni, van rá mód, hogy nevét megváltoztassa. Sokan azt mondják: »a név nem határoz, jobb magyar vagyok idegen nevemmel, mint bárki más!« Ezt többnyire csak *mondják* és nekünk el kell hinnünk, mert hát *mondják*. De miért nem demonstrálják azt láthatóan, miért nem bizonyítják be tettel is?” (TELKES 1898: 3–4; kiemelés az eredetiben)

TELKES a magyar családnevek viselését itt már a magyar nemzeti identitás és a csoportlojalitás elégséges bizonyítékaként, egyértelmű kifejezőjeként ábrázolja, egyúttal azt az állítást is sugallva, ha nem is kimondva, hogy a nem magyar családnevet viselők magyarsága, nemzeti elkötelezettsége ezzel szemben kétséges. Hogy egy ezzel az implikaturával szemben esetlegesen megfogalmazható – és a szerző által nyilvánvalóan ismert – ellenvetést elhárítson, a prolepszis retorikai alakzatát hívja segítségül: maga hozza fel a lehetségesnek, illetve várhatóan gondolt ellenvetést, hogy egyúttal előre meg is cáfolhassa azt. Azzal a nézettel szemben, mely szerint idegen családnévvel is lehet jó magyarnak lenni, nyilvánvaló szkepticizmussal veti fel: ez üres állítás, melyet nem igazolnak tettek. Ilyen módon sugallja a meggyőzendő közönségnek a képviselt és elterjeszteni kívánt ideológia központi kirekesztő gondolatát, mely szerint az idegen családnév megtartása – minden ellenkező állítással szemben – viselőjének hiányzó nemzeti elkötelezettségéből, a magyar nemzeti identitás elutasításából fakad. Ez összhangban is áll azzal az idézet elején felállított és kurziválás révén külön ki is emelt tétellel, mely a magyar név viselését politikai hitvallásként értelmezi. Könyvének egy későbbi helyén azonban még ennél is tovább megy:

(18) „A névmagyarosítás történjék bár érdekből, haszonból, lelkesedésből, vagy valamely létező vagy képzelt okból vagy cél elérése végett: a nemzet mindenestre csak nyer ez által, mert az, ki nevét magyarosította, ez által a magyar nemzet testébe teljesen be van kebelelve” (TELKES 1898: 91).

Amit ebben az idézetben olvashatunk, az szöges ellentétben áll a TELKES által (17)-ben mondottakkal. Ott még a magyar családnevet viselők magyarságának, magyar nemzeti érzelmeinek megkérdőjelezhetetlenségéről van szó, itt viszont „a cél szentesíti az eszközt” elve szerint már bármely ok, az érdek és a haszon, azaz az opportunizmus is a magyarosítás elégséges és legitim indítékaiként jelennek meg. A magyar érzelmeik sem szükségszerűek már tehát: az egyetlen dolog, ami számít, hogy a névmagyarosításra sor kerüljön. E sorokban így egy szélsőségesen formalista nemzetfelfogás tárul elénk, melynek értelmében, ahogy az idézet utolsó állítása mutatja, egy magyar családnév által viselője már eleve, minden egyéb szándékától és érzelmétől teljes mértékben függetlenül is a nemzeti közösség tagjává válik.

Hangsúlyoznunk kell azonban, hogy ezeket a mindenekelelő TELKESre – de nem csak rá – jellemző, sokszor kérlelhetetlen és radikális nézeteket és meggyőzési stratégiákat nem tudjuk helyesen értelmezni anélkül, hogy ne tartanánk szem előtt azt a körülményt, hogy például TELKES maga is a névmagyarosítók közé tartozott. Az általa képviselt, de legalábbis meggyőzési szándékkal hangoztatott nézeteket így egyúttal az **önigazolás** eszközeként kell szemlélnünk. A névmagyarosításnak minden áron való szorgalmazása és az egyetlen

lehetséges, politikailag és morálisan is vállalható lépésként való ábrázolása egyúttal TELKES saját döntésének legitimálását, politikai és morális köteleességteljesítésként való megjelenítését is szolgálják. A szóban forgó, nem egyszer a megszállottság jegyeit mutató kijelentések ezen túlmenően könnyen összefüggésbe hozhatók a szociálpszichológiában **túlalkalmazkodásként** ismert jelenséggel is: egy allogén háttérű (*Rubin* nevű, zsidó származású) polgár, akit a radikalizálódó nacionalizmusnak köszönhetően szintén a kirekesztés veszélye fenyeget, társadalmi integrációjának biztosítása érdekében túlteljesíti az ideológiát és általa a hatalmat képviselő csoport elvárásait, ami óhatatlanul kevesebb toleranciához és rugalmassághoz vezet a csoportelvárásoknak nem megfelelő viselkedésformákkal szemben.

7. Zárás. – A fenti elemzések révén azokat a manipulatív célzatú diszkurzív stratégiákat igyekeztem láthatóvá tenni, melyek segítségével a nemzeti névideológia képviselői – hatalmuk fenntartása és továbbörökítése érdekében – az idegen családnevet viselőket az ideológia átvételére rávenni és a névmagyarosítás szükségességéről meggyőzni próbálták. Láthattuk, miként ruházta fel a 19. század második felének uralkodó névideológiája a családnevet alapvető nemzetpolitikai funkciókkal, és miként próbálta aztán ezt az ideológia mentén, mesterségesen létrehozott gondolati konstrukciót diszkurzív úton, nyelvbe kódoltan elterjeszteni és valósággyá változtatni. A családnevet nemzetpolitikai eszközként való bevetése így egy csapásra hatalmi eszközzé változtatta, a társadalmon belüli egyenlőtlen hatalomelosztás eszközévé tette. Miután a szóban forgó névideológia révén a nemzethez tartozásnak, a nemzeti közösségbe való befogadásnak a magyar családnev viselése immár többé-kevésbé elvárt feltételévé vált, a nem magyar családnevet viselő etnolingvisztikai és/vagy vallási csoportokból kívülállók, idegenek lettek, akiknek a társadalmi (re)integrációja immár a névmagyarosításhoz volt kötve. Pontosabban ennek a központi gondolatnak az elterjesztése volt a névmagyarosítási propaganda elsődleges feladata, amelyet azonban manipulatív úton, úgy kellett nyelviileg megoldani, hogy a névmagyarosítás az érintettek számára ne kényszerként, a befogadás elengedhetetlen feltételeként jelenjen meg, hanem sokkal inkább az idegen nevet viselők saját, egyéni érdekeként, mint az egyetlen célszerű és (politikailag és morálisan) vállalható választási lehetőség.

Látnunk kell, hogy ez a nemzeti érdekekre hivatkozva megfogalmazott, a korszak nacionalizmusából kinőtt névideológia ilyen módon társadalmi igazságtalanság és egyenlőtlenség forrása lett. Általa egy olyan ideológiai konstrukció született meg és vált meghatározóvá, amely új, addig nem létező csoporthatárokat húzott a társadalmon belül, így annak mesterséges úton gerjesztett megosztásához vezetett. Az új névideológia a *mi*-csoport bizonyos szegmentumait egy csapásra *ők*-csoporttá, kívülállók-ká, idegenekké változtatta, akiknek azért, hogy ebbe az immár újra definiált *mi*-csoportba ismét bebocsátást nyerjenek, magas árat kellett fizetniük. Fel kellett adniuk öseiktől örökölt családnevüket, személyes identitásuk egyik legfőbb hordozóját és a családi összetartozás legfontosabb kifejezőjét.

Hivatkozott irodalom

- BARÁT ERZSÉBET 2006. A tevékeny együttműködés ideológiája. In: SÁNDOR KLÁRA szerk., *A pápai feminizmusról a „vatikáni levél” kapcsán*. Budapest. 75–93.
- BÁNYAI VIKTÓRIA megj. e. A „névhéberesítés” társadalomtörténeti és nyelvészeti vonatkozásai. Előadás a „Névváltoztatás – társadalom – történelem. Családnév-változtatások – több szempontú megközelítésben” című konferencián 2007 novemberében. Megjelenés előtt.
- BENKŐ LORÁND 1948–49. A családnév-változtatás kérdései. *Magyarosan* 17: 40–5, 65–72; 18: 1–6.
- BINDORFFER GYÖRGYI 2005. „Wir Schwaben waren immer gute Ungarn.” *Ungarndeutches Archiv* 8. Budapest.
- BLOMMAERT, JAN 1997. Introduction: Language and politics, language politics and political linguistics. In: UŐ – BULCAEN, CHRIS eds., *Political Linguistics*. Belgian Journal of Linguistics 11. Amsterdam–Philadelphia. 1–10.
- BLUHM, CLAUDIA – DEISSLER, DIRK – SCHARLOTH, JOACHIM – STUKENBROCK, ANJA 2000. Linguistische Diskursanalyse: Überblick, Probleme, Perspektiven. *Sprache und Literatur in Wissenschaft und Unterricht* 86: 3–19.
- CSÁNYI GUSZTÁV 1915. *A névmagyarosítás szabályai*. Budapest.
- VAN DIJK, TEUN ed. 1997. *Discourse Studies: A Multidisciplinary Introduction*. Vol. 1. *Discourse as Structure and Process: A Multidisciplinary Introduction*. Vol. 2. *Discourse as Social Interaction: A Multidisciplinary Introduction*. London.
- EDER, ULRIKE 2006. „Auf die mehrere Ausbreitung der deutschen Sprache soll fürgedacht werden.” Innsbruck–Wien–Bozen.
- FAIRCLOUGH, NORMAN 1995. *Critical Discourse Analysis*. London.
- FARKAS TAMÁS 1999. A névválasztás szempontjai a magyar családnév-változtatásokban. *Névtani Értesítő* 21: 200–4.
- FARKAS TAMÁS 2003. A magyar családnévanyag két nagy típusáról. *Magyar Nyelv* 144–63.
- GAL, SUSAN 2001. Linguistic Theories and National Images in Nineteenth-Century Hungary. In: UŐ – WOOLARD, KATHRYN A. eds., *Languages and Publics: The Making of Authority*. Manchester. 30–45.
- GARDT, ANDREAS 1999. Sprachpatriotismus und Sprachnationalismus. Versuch einer historisch-systematischen Bestimmung am Beispiel des Deutschen. In: UŐ – HAB-ZUMKEHR, ULRIKE – ROELCKE, THORSTEN Hrsg., *Sprachgeschichte als Kulturgeschichte*. Berlin–New York. 89–113.
- GARDT, ANDREAS 2000. Sprachnationalismus zwischen 1850 und 1945. In: UŐ Hrsg., *Nation und Sprache. Die Diskussion ihres Verhältnisses in Geschichte und Gegenwart*. Berlin–New York. 247–71.
- GIRNTH, HEIKO 2002. *Sprache und Sprachverwendung in der Politik. Eine Einführung in die linguistische Analyse öffentlich-politischer Kommunikation*. Tübingen.
- GYÁNI GÁBOR 1995. Etnicitás és akkulturáció a századfordulós Budapesten. *Regio* 6: 101–13.
- HUTTERER, CLAUS JÜRGEN 1961. Hochsprache und Mundart bei den Deutschen in Ungarn. In: GROSSE, RUDOLF – UŐ: *Hochsprache und Mundart in Gebieten mit fremdsprachlichen Bevölkerungsteilen*. Berlin. 33–71.
- IRVINE, JUDITH T. – GAL, SUSAN 2000. Language Ideology and Linguistic Differentiation. In: KROSKRITY, PAUL V. ed., *Regimes of Language: Ideologies, Politics, and Identities*. Santa Fe. 35–83.
- JÄGER, SIEGFRIED 2004. *Kritische Diskursanalyse. Eine Einführung* 4. Duisburg.

- JAWORSKI, ADAM – COUPLAND, NIKOLAS eds. 2006. *The Discourse Reader*. 2nd ed. London–New York.
- JØRGENSEN, MARIANNE – PHILLIPS, LOUISE eds. 2002. *Discourse Analysis as Theory and Method*. London.
- JUHÁSZ DEZSŐ 2005. Névmagyarosítás és nemzeti romantika. *Magyar Nyelv* 196–202.
- JUHÁSZ DEZSŐ 2007. A magyarosított családnevek morfológiájának és szemantikájának konnotációs megközelítéséhez. In: HOFFMANN ISTVÁN – JUHÁSZ DEZSŐ szerk., *Nyelvi identitás és a nyelv dimenziói*. Debrecen–Budapest. 165–73.
- KAGANOFF, BENZION C. 1977. *A Dictionary of Jewish Names and Their History*. New York.
- KARÁDY VIKTOR – KOZMA ISTVÁN 2002. *Név és nemzet. Családnév-változtatás, névpolitika és nemzetiségi erőviszonyok Magyarországon a feudalizmustól a kommunizmusig*. Budapest.
- KISS JENŐ 2003. A magyar nyelvtörténet korszakolásához. *Magyar Nyelv* 385–93.
- KOCKA, JÜRGEN 1988. Bürgertum und bürgerliche Gesellschaft im 19. Jahrhundert. Europäische Entwicklungen und deutsche Eigenarten. In: Uő Hrsg., *Bürgertum im 19. Jahrhundert. Deutschland im europäischen Vergleich*. München. 11–76.
- LENGYEL ZOLTÁN 1917. *Magyar Névkönyv*. Budapest.
- MAITZ PÉTER 2005. *Sozialpsychologie des Sprachverhaltens. Der deutsch-ungarische Sprachkonflikt in der Habsburgermonarchie*. Tübingen.
- MAITZ PÉTER 2006. A nyelvi nacionalizmus a dualizmus kori Magyarországon. Egy nyelvi ideológia elemei. *Magyar Nyelv* 307–22.
- MAITZ PÉTER 2008. Linguistic nationalism in nineteenth-century Hungary: Reconstructing a linguistic ideology. *Journal of Historical Pragmatics* 9: 20–47.
- MAITZ PÉTER – FARKAS TAMÁS 2008. Der Familienname als Nationalsymbol. Über den Untergang deutscher Familiennamen im Ungarn des 19. Jahrhunderts. *Zeitschrift für germanistische Linguistik* 36: 163–96.
- MANHERZ KÁROLY szerk. 1998. *A magyarországi németek*. Budapest.
- NÁDOR ORSOLYA 2002. *Nyelvpolitika. A magyar nyelv politikai státusváltozásai és oktatása a kezdetektől napjainkig*. Budapest.
- PAIKKALA, SIRKKA 1997. Finnische Familiennamen und europäischer Zeitgeist. *Studia Anthroponymica Scandinavica* 15: 113–31.
- PAIKKALA, SIRKKA 2004. *Se tavallinen Virtanen. Suomalaisen sukunimikäytännön modernisoituminen 1850-luvulta vuoteen 1921*. Helsinki.
- POLLAK, ALEXANDER 2002. Kritische Diskursanalyse – ein Forschungsansatz an der Schnittstelle von Linguistik und Ideologiekritik. *Zeitschrift für Angewandte Linguistik* 36: 33–48.
- ROLF, ECKARD 1993. *Die Funktionen der Gebrauchstextsorten*. Berlin–New York.
- SÁNDOR KLÁRA 2001. Nyelvművelés és ideológia. In: Uő szerk., *Nyelv, nyelvi jogok, oktatás*. Szeged. 153–216.
- SÁNDOR KLÁRA 2006. Nyelvtervezés, nyelvpolitika, nyelvművelés. In: KIEFER FERENC szerk., *Magyar nyelv*. Budapest. 958–95.
- SCHIEFFELIN, BAMBI B. – WOOLARD, KATHRYN A. – KROSKRITY, PAUL V. eds. 1998. *Language Ideologies: Practice and Theory*. New York–Oxford.
- SIMONYI ZSIGMOND 1917. Magyar név. *Magyar Nyelvőr* 201–5.
- STUKENBROCK, ANJA 2005. *Sprachnationalismus. Sprachreflexion als Medium kollektiver Identitätsstiftung in Deutschland (1617–1945)*. Berlin–New York.
- SZABOLCSI MIKLÓS főszerk. 1985. *A magyar sajtó története 2/2. 1867–1892*. Budapest.
- [SZENTIVÁNYI ZOLTÁN] 1895. *Századunk névváltoztatásai*. Budapest.
- TELKES SIMON 1898. *Hogy magyarosítsuk a vezetékneveket?* 3. jav. és bőv. kiadás. Budapest.

- VERNER, ANDREW M. 1994. What's in a Name? On Dog-Killers, Jews and Rasputin. *The Slavic Review* 53: 1046–70.
- WARNKE, INGO Hrsg. 2007. *Diskurslinguistik nach Foucault. Theorie und Gegenstände*. Berlin–New York.
- WEISS, GILBERT – WODAK, RUTH 2003. Introduction: Theory, Interdisciplinarity and Critical Discourse Analysis. In: ÜÖK eds., *Critical Discourse Analysis: Theory and Interdisciplinarity*. New York. 1–32.
- WODAK, RUTH et al. 1998. *Zur diskursiven Konstruktion nationaler Identität*. Frankfurt am Main.
- WODAK, RUTH 2006. Critical Linguistics and Critical Discourse Analysis. In: VERSCHUEREN, JEF – ÖSTMAN, JAN-OLA eds., *Handbook of Pragmatics*. Amsterdam–Philadelphia. 1–24.
- WODAK, RUTH – CHILTON, PAUL eds. 2005. *A New Agenda in (Critical) Discourse Analysis*. Amsterdam–Philadelphia.
- WODAK, RUTH – MEYER, MICHAEL eds. 2001. *Methods of Critical Discourse Analysis*. London.
- WOOLARD, KATHRYN A. 1998. Introduction: Language Ideology as a Field of Inquiry. In: SCHIEFFELIN, BAMBI B. – ÜÖ – KROSKRITY, PAUL V. eds., 1998: 3–47.

MAITZ PÉTER

PÉTER MAITZ, “The sacred affair”:
**Linguistic analysis of the propaganda disseminated in the dualistic era (1867–1918)
concerning the Magyarization of names**

Official family name changes are often induced by practical, biographical causes. The fact that the original surname may become stigmatized by language and name ideology can also be observed as contributing to the phenomenon. This last case can be exemplified by the 19th century mass movement for the Magyarization of foreign names in Hungary, especially in communities whose members bore surnames of German origin. This movement could not have happened if linguistic nationalism, the dominant language ideology of the era, had not viewed family names as national symbols serving national-political purposes. This paper offers a critical discourse analysis of the propaganda for the Magyarization of names, which in the second half of the 19th century aimed at spreading and enacting the so-called “national name ideology”. The analysis primarily explores those discourse strategies (ideological contents and their linguistic representations) by which people bearing surnames of non-Hungarian origin were made to accept the idea of national name ideology and convinced to Magyarize their family names.